

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Bakalářská práce

Lada Bubníková

**Proměny nakladatelského subjektu v letech 1948 – 1968:
státní moc a Státní nakladatelství dětské knihy**

Transformation of the institution of publisher during the years 1948-1968:
state power and the „Státní nakladatelství dětské knihy“

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Jiřina Šmejkalová, CSc.

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí mé práce paní PhDr. Jiřině Šmejkalové CSc. za cenné rady a vstřícnost a pochopení.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. července 2020

.....

Lada Bubníková

Abstrakt

Práce si klade za cíl prozkoumat vliv státní moci na nakladatelské subjekty v Československu v letech 1948 až 1968. Nejprve studuje, jak politické změny po roce 1948 ovlivnily nakladatelství všeobecně. Sleduje vývoj cenzury a její působení na knižní produkci až do roku 1968. Poté se práce zaměřuje na oblast dětské literatury a Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK). Zkoumá, jak státní moc ovlivnila dětské knihy v daném období.

Klíčová slova:

Nakladatelství, cenzura, státní moc, Státní nakladatelství dětské knihy, SNDK, knihy pro děti

Abstract

The thesis's goal is to analyze state power impact on publishers in Czechoslovakia in the years 1948-1968. First, the thesis describes how political changes in 1948 affected Czech publishers in general. Then the thesis follows the development of censorship and its influence on book production until 1968. Special attention will be paid to the history and production of State Children's Publishing House/Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK). It analyzes how state power influenced children books in the period.

Key Words

Publisher, censorship, state power, Státní nakladatelství dětské knihy / State Children's Publishing House, SNDK, children book

Obsah

Předmluva

1. Úvod	1
2. 1948-1952 budování systému	2
2.1. Změny v nakladatelském průmyslu po roce 1948.....	3
2.1.1 Omezení činnosti nakladatelství.....	3
2.1.2 Omezení přísunu papíru	4
2.1.3 Znárodnění polygrafického průmyslu	4
2.1.4 Vydavatelský zákon	5
2.1.5 Nakladatelství povolená v roce 1949	6
2.1.6 Změny na knižním trhu způsobené zestátněním nakladatelského průmyslu	8
2.1.7 Jiráskovská akce a Fučíkův odznak	10
2.2 Knižní distribuce po roce 1948	11
2.3. Cenzura po roce 1948.....	12
2.3.1 Změny ediční politiky po roce 1948	12
2.3.2 Národní ediční rada	13
2.4 Proměny autorských organizací po roce 1948	14
2.5 Knihy pro děti a mládež	15
2.6 Státní nakladatelství dětské knihy	16
2.6.1 Založení SNDK	16
2.6.2 Produkce prvních let existence SNDK.....	17
3. 1953-1959 Systém předběžné cenzury	21
3.1 Nakladatelský průmysl po roce 1953	22
3.1.1. Nakladatelství a systém gescí po roce 1953	22
3.1.2 Knižní produkce po roce 1953	25
3.2 Změny knižní distribuce po roce 1953	26
3.3 Systém předběžné cenzury	27
3.3.1 Schvalovací proces v nakladatelství.....	27
3.3.2 Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD)	28
3.3.3 Zásah HSTD proti jinotaji	31
3.4. Svaz československých spisovatelů	31

3.4.1. II. sjezd Svazu československých spisovatelů	32
3.5 Spolupráce SČSS a SNDK	33
3.5.1 Plenární schůze spisovatelů a výtvarníků dětské knihy	33
3.5.2 Celostátní konference o dětské literatuře	34
3.5.3 Časopis Zlatý máj	35
3.6 SNDK v letech 1953-1959	35
3.6.1. SNDK do roku 1955	35
3.6.2 Příchod Bohumila Říhy	36
4. 1960-1967.....	38
4.1. Nakladatelství v 60. letech	38
4.1.1 Československé ústředí knižní kultury	38
4.1.2 Nakladatelská síť	39
4.1.3 Knižní produkce	40
4.2 Knižní distribuce	41
4.3 Cenzura – vznik Ústřední publikační správy	42
4.4. 60. léta ve Svazu československých spisovatelů.....	43
4.5. SNDK v 60. letech	44
4.5.1 Zlatý máj v 60. letech.....	46
5. Rok 1968 dočasný zánik cenzury	46
5.1. Změny organizace nakladatelského trhu v roce 1968	46
5.1.1 Nová nakladatelství	47
5.1.2 Knižní produkce	47
5.2 Zrušení cenzurního dohledu	48
5.3 SNDK v roce 1968	48
5.4 Vývoj po srpnu 1968	49
6. Závěr.....	50
7. Použitá literatura.....	52
Bibliografie.....	52
Články a periodika	52
Encyklopedie, slovníky	54
Knihy a sborníky	55
Zákony a legislativní dokumenty	56

Předmluva

Tato práce si klade za cíl prozkoumat otázku vlivu státní moci na fungování nakladatelského subjektu v letech 1948-1968. Nejprve se věnuji obecným vlivům, které působily na všechna nakladatelství v dané době. Následně se na jednom konkrétním nakladatelství snažím zjistit, jak se popsané jevy odrazily na konečné produkci nakladatelství. Pro tento účel jsem si vybrala Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK), které ve sledovaném období prakticky drželo monopol na dětskou knižní produkci. Zajímalo mě, zda politické změny ovlivnily zdánlivě apolitickou část knižního trhu – dětskou knihu.

Období 1948-1968 je velmi dlouhé a různorodé. V první řadě jsem tedy rozdělila mou práci na 4 menší časové úseky: 1948–1952, 1953-1959, 1960-1967, 1968. V každém z těchto období přistupovala mocenská elita i společnost ke knize a vydavatelské činnosti rozdílně. Prostor věnovaný jednotlivým obdobím není zcela rovnoměrně rozdělen. Nejvíce prostoru jsem věnovala první časovému úseku, rokům 1948-1952. Bylo nutné vysvětlit zásadní změny, kterými prošel nakladatelský průmysl po roce 1948.

V každém časovém období sleduji, jak se v závislosti na politických a společenských změnách mění organizace nakladatelského trhu, knižní produkce, ediční politika a cenzurní dohled. Okrajově věnuji pozornost i dění ve Svazu československých spisovatelů, protože i ten sloužil jako nástroj politické moci. Podrobně se věnuji dění v SNDK a jeho knižní produkci. Není ovšem možné v rozsahu a daném tématu této práce pojmout veškerou produkci SNDK. Pokud se věnuji edicím, vybírám jen ty významnější či důležité pro dokreslení vývoje nakladatelství.

Informace jsem čerpala v obecné části zejména ze sekundární literatury na téma kulturně historický vývoj, cenzura, ideologie v literatuře. V kapitolách o SNDK z dobového tisku, soudobé teoretické literatury, odborného časopisu Zlatý máj, ze soupisu bibliografie SNDK z období 1949-1968. také z dobových exemplářů vydaných dětských knih. Tato práce má rozsah 88 384 znaků včetně mezer, tedy 49 normostran.

1. Úvod

Mocenský převrat 25. února 1948 znamenal zásadní změnu nejen politického a hospodářského systému, ale také kulturního a uměleckého života. Změna politického systému měla zejména veliký vliv na literární tvorbu a knižní produkci. Pro každý totalitní systém je životně důležité zajistit si kontrolu nad veškerou publikační činností. Tato práce si klade otázku, jak události roku 1948 a následný politický vývoj ovlivnil nakladatelskou činnost a knižní produkci. Jak se vládnoucí Komunistické straně Československa (KSČ) podařilo získat kontrolu na vydavatelskou činností, a jak se měnilo její mocenské působení na nakladatelství během následujících dvou desetiletí. Následně tato práce zjišťuje, jak se projevilo působení státní totalitní moci na činnosti a produkci Státního nakladatelství dětské knihy (SNDK), a zda se vedení SNDK podařilo zachovat ediční nezávislost.

Cílem KSČ po převzetí vládní moci bylo vytvořit v Československu provázaný systém kontroly literárního života, knižní výroby i kontroly médií podle sovětského vzoru.¹ To předpokládalo zestátnění nakladatelského, polygrafického průmyslu i knihkupecké sítě. Zároveň stranické a státní úřady vytvářely tlak na umělce prostřednictvím autorských svazů, aby vznikala nová umělecká díla v souladu s komunistickou ideologií. Ideové změny probíhaly postupně. Po krátkém přechodném období se podařilo vládnoucí garnituře zcela ovládnout přístup k informacím a získat vliv nad nakladatelským a knižním trhem.

Ačkoli prakticky celé období od roku 1948 do roku 1968 byla československá knižní produkce zcela pod kontrolou KSČ a vlády, způsob a intenzita, jakým vlada a KSČ ovlivňovaly knižní produkci a nakladatelský proces, se v průběhu let měnil. Cenzurní soustava byla budována postupně. Po počátečním krátkém přechodném období nastolila KSČ ostrý kurz. Poté se střídala období lehkého uvolňování poměrů a opětovného utužování. Proto je nutné pro větší přehlednost celé dvacetileté období rozdělit na několik období

¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1100.

2. 1948-1952 budování systému

V prvních letech po mocenském převratu v roce 1948 zodpovídal za řízení kulturní politiky zejména Aparát ÚV KSČ, především Organizační a Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ, v čele s Gustavem Barešem, který patřil k předním českým komunistickým ideologům. Právě on prosazoval přímočaré přejímání sovětského modelu kultury. Kulturně propagační oddělení mělo 4 odbory – propagační, kulturní, agitační a tiskový.²

V oblasti řízení kulturní politiky, tedy i knižní produkce, se podílely kromě výše zmíněného stranického aparátu také státní orgány, zejména Ministerstvo informací a osvěty v čele s Václavem Kopeckým a Ministerstvo školství věd a umění vedené Zdeňkem Nejedlým. Mezi těmito ministerstvy docházelo během let k přesunům působnosti a následným úpravám názvu.³ Ministr Václav Kopecký přivedl do svého ministerstva řadu komunistických a levicových umělců, kteří se měli podílet na řízení kultury. V čele publikačního odboru stál nejprve František Halas, po jeho smrti v roce 1949 ho vystřídal Ivan Olbracht. Spisovatel Bohumil Novák měl do konce roku 1948 v publikačním odboru na starosti vydávání neperiodický publikací.⁴

Mezi stranickým vedením a vládními ministerstvy docházelo k názorovým a mocenským sporům. Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ v čele s Gustavem Barešem prosazovalo přísně byrokratický sovětský model řízení kultury. Umělecká tvorba měla být výrazně ideově a politicky angažovaná, zbavená formalistických prvků. Tuto koncepci prosazovali kromě Gustava Bareše také další pracovníci stranického aparátu – například Jiří Henrych a Pavel Reiman. Pavel Reiman, vedoucí tiskového odboru kulturního a propagačního oddělení sekretariátu ÚV KSČ například ve svém projevu proneseném na konferenci nakladatelských pracovníků v lednu 1950 prohlásil, že kniha, která nepomáhá v boji za

² KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 68.

³ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2019-2., svazek I., s. 46.

⁴ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 74.

výchovu a převýchovu národa, je kniha zbytečná, je škodlivější než zkažené zboží, protože naplňuje mozky lidí jedem buržoazní ideologie.⁵

Oproti tomu ministerstvo informací a osvěty včele s Václavem Kopeckým představovalo umírněný proud, prosazující kulturní politiku prostřednictvím osobních vztahů a zohledňující do jisté míry české kulturní tradice. K tomuto okruhu lze přiřadit i Ladislava Štolla a Jiřího Taufera, Zdeňka Nejedlého či Václava Pekárka.⁶

2.1. Změny v nakladatelském průmyslu po roce 1948

2.1.1 Omezení činnosti nakladatelství

Jedním z prvořadých cílů vlády KSČ po převratu v únoru 1948 bylo získání kontroly nad nakladatelským trhem a veškerou knižní a novinovou produkcí. Činnost mnoha dosavadních soukromých nakladatelství byla tlumena. Do větších soukromých podniků byla v únoru 1948 dosazena národní správa. Na podzim 1948 delegoval ministr informací Václav Kopecký do zbývajících soukromých nakladatelství své zmocněnce, kteří byli pověřeni kontrolou činnosti příslušných podniků.⁷ Ti vypracovali soupis nazvaný „Knihy zastavené v nakladatelství“, který v únoru 1949 projednával Syndikát československých spisovatelů. Na tomto seznamu jsou zabavené již vydané knihy, knihy pozastavené v tisku a tituly, o jejichž osudu by měla znovu rozhodnout lektorská rada.⁸ V nakladatelstvích probíhala během roku 1948 prověrka redaktorů, komunistické vedení dosazovalo spolehlivé šéfredaktory a ředitele. Od konce roku 1948 musela nakladatelství ke každé žádance o nový titul přikládat lektorský posudek. Pokud si nakladatelství nebylo schopno zajistit lektora samo, určovala lektora Prozatímní ediční rada, později Národní ediční rada.⁹ Cílem byla likvidace soukromých i

⁵⁵ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1127.

⁶ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s.179-180.

⁷ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 8.

⁸ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003. ISBN 80-731-9028-1, s. 141 a 296.

⁹ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 191.

vybraných velkých kolektivních podniků a soustředění veškeré knižní produkce v několika velkých státních nakladatelstvích s přesně vymezeným edičním profilem. Podle rozhodnutí Prozatímní ediční rady z podzimu roku 1948 mohla soukromá nakladatelství vydat pouze povolené tituly. V listopadu 1948 vytvořila Prozatímní ediční rada seznam nakladatelství, která mohou nadále vydávat publikace.¹⁰ K 1. lednu 1949 byl zrušen svaz knihkupců a nakladatelů a byla nařízena jeho likvidace.¹¹

2.1.2 Omezení přísunu papíru

Snaha zamezit vydávání nevhodných publikací již v únoru vedla k omezení distribuce papíru. Hned v únoru 1948 byl vydán příkaz pozastavit přísun papíru. Bohumil Novák z publikačního odboru přesto povoloval na svou zodpovědnost výjimky některým soukromým nakladatelstvím. Brzy byl proto odvolán z funkce.¹²

19. dubna 1948 byla vydána společná vyhláška Ministerstva informací a Ministerstva průmyslu č. 696/1948 „O hospodaření s papírem při vydávání časopisů“. Podle ní mohl tiskař začít tisknout pouze v případě, že nakladatel předložil povolení k tisku vydané Ministerstvem informací. Vyhláška také zakazovala překročit povolený náklad.¹³

2.1.3 Znárodnění polygrafického průmyslu

Zákonem č. 123/1948 ze dne 5. května 1948 „O znárodnění polygrafických podniků“ byly znárodněny všechny tiskárny a grafické závody vybavené rotačním strojem, tiskárny a grafické závody vybavené nejméně třemi stroji sázecími a licími, grafické podniky vybavené nejméně dvěma offsetovými stroji a všechny polygrafické podniky, zaměstnávající

¹⁰ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 191.

¹¹ Doslov k 10. ročníku KaN. *Knihkupec a nakladatel: časopis Svazu českých knihkupců a nakladatelů*. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 1996, I (XV)(1), s. 3-5.

¹² JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1, s. 150.

¹³ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 51.

kdykoli od 1. ledna 1946 50 či více osob.¹⁴ Vznikly Československé závody polygrafické se sídlem v Praze a v Bratislavě, řízené ministerstvem informací.¹⁵ Ty také jediné mohly nadále distribuovat papír.¹⁶

2.1.4 Vydavatelský zákon

K zestátnění nakladatelského trhu došlo v březnu 1949, kdy byl vydán zákon č. 94/1949 Sb. „O vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných publikací“, tzv. vydavatelský zákon. Ministr Václav Kopecký v projevu při schvalování tohoto zákona v Národním shromáždění zdůraznil, že „převratný význam tohoto zákona tkví v tom, že z oblasti vydavatelské činnosti jsou provždy vyloučeny soukromopodnikatelské výdělečné zájmy.“ Kniha musí být podle Kopeckého nadále považována za „předmět státní péče“.¹⁷ Tímto zákonem byla ustanovena Ústřední ediční rada, která byla složena z Národní ediční rady české při Ministerstvu informací a osvěty a Národní ediční rady slovenské při Povereníctvu informácií. Zákon zavedl povinnost vydavatelů řídit se při své vydavatelské činnosti edičním plánem, který každoročně stanoví Ministerstvo informací a osvěty na základě návrhu vypracovaného Ústřední ediční radou. Neperiodické publikace mohly nadále vydávat jen státní orgány či podniky, politické strany zastoupené v Národním shromáždění, odborová organizace, vrcholné společenské organizace, národní a komunální podniky, družstva a spolky.¹⁸ Vydání knihy bylo také podmíněno získáním oprávnění k vydávání neperiodických publikací. Vydavatelské oprávnění se mohlo týkat všech publikací, či jen některých. Orgány, organizace, fyzické osoby, které splňovaly výše uvedené podmínky pro vydávání publikací mohly požádat do 15 dní od nabytí účinnosti tohoto zákona o udělení oprávnění. Pokud tak neučinily, jejich

¹⁴ Zákon č. 123/1948 o znárodnění polygrafických podniků. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1948., s. 1008.

¹⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 324.

¹⁶ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 191.

¹⁷ KOPECKÝ, Václav. *Knihy do rukou lidu!: Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací : Projevy a dokumenty*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949, s. 6.

¹⁸ Zákon č. 94/1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných publikací. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1949, ročník 1949, částka 31, číslo 94, str. 276-278.

oprávnění k vydavatelské činnosti zanikla.¹⁹ Tímto zákonem byla zcela eliminována soukromá nakladatelství, či organizace, jejichž činnost a názory nebyly v souladu s komunistickou diktaturou. Bylo celkem zrušeno soukromých 371 nakladatelství. Ta nakladatelství, která nezískala oprávnění, musela odevzdat do 10.5.1949 soupis všech knih a zásob papíru ve skladech.²⁰ Zmocněnci nasazení do nakladatelství po únoru 1948 se stali likvidačními správci. Majitelé zaniklých nakladatelství nemohli disponovat s majetkem pod hrozbou pokuty 50 tisíc korun či odnětí svobody až do doby 3 měsíců.²¹

2.1.5 Nakladatelství povolená v roce 1949

Podle vydavatelského zákona udělilo v roce 1949 ministerstvo 32 povolení k provozování vydavatelství. V roce 1950 byl na žádost NERČ snížen počet povolení až na 24. Vedoucí pozice v nakladatelstvích byly obsazovány pouze spolehlivými stranickými funkcionáři. Ředitele a šéfredaktora jmenovalo a odvolávalo ministerstvo.²²

Nakladatelství Svazu československých spisovatelů *Československý spisovatel* vzniklo na jaře 1949 sloučením firem *Fr. Borový, F. Topič s Evropským literárním klubem a Nakladatelským družstvem Máje*. Přežila stranická nakladatelství *Svoboda* (KSČ), *Melantrich* (Čs. strana socialistická), *Vyšehrad* (Čs. strana lidová). Ve své činnosti mohla také pokračovat nakladatelství organizací Národní fronty: *Práce* (ROH), *Mladá fronta* (Československý svaz mládeže), *Svět sovětů* (Svaz československo-sovětského přátelství), *Mír* (Svaz bojovníků za svobodu), *Brázda* (Jednotný svaz zemědělských družstev), *Naše Vojsko* (Ministerstvo národní obrany) a do roku 1952 i *Slovanské nakladatelství* (Slovanský výbor). Zachována prozatím zůstala také nakladatelství uměleckých svazů – *Hudební matice, Tvar*. Zároveň byla založena

¹⁹ Zákon č. 94/1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných publikací. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1949, ročník 1949, částka 31, číslo 94, str. 276-278.

²⁰ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1127.

²¹ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 61.

²²Tamtéž, s. 65-66.

umělecká nakladatelství v rámci znárodněného nakladatelství *Orbis*. Literaturu z oblasti divadla vydávalo družstevní nakladatelství *Umění lidu*, které bylo k 1.12 1950 likvidováno a jeho ediční činnost převzalo od roku 1951 nově vzniklé nakladatelství ministerstva informací a osvěty *Osvěta*. Nakladatelství *Družstevní práce* nemohlo být jako družstevní podnik ze zákona č.94/1949 zrušeno. Bylo tedy administrativně připojeno k nakladatelství *Mír*, zcela zaniklo v roce 1952. Po roce 1949 stále působilo v oblasti společensko-vědní literatury brněnské nakladatelství *Rovnost*, které bylo počátkem 50. let začleněno do nakladatelství Svoboda.²³

Již existující *Státní nakladatelství*, působící v oblasti pedagogické literatury bylo rozděleno výnosem Ministerstva školství, věd a umění ze dne 11. dubna 1949 na *Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK)* a *Státní pedagogické nakladatelství (SPN)*.²⁴

Souběžně vydávalo až do roku 1951 pedagogické publikace také nakladatelství *Sdružení Komenského*. Z církevních nakladatelství pokračovalo ve své činnosti alespoň dočasně nakladatelství *Charita*, *Kalich*, *Blahoslav*, *Nakladatelství Exarchiátu moskevské patriarchie v Československu*, ale také i nakladatelství Svazu bezvěrců *Život a práce*. Mimo to nadále existovala odborná nakladatelství: *Vědecko-technické nakladatelství*, *Přírodovědecké nakladatelství*, *Zdravotnické nakladatelství*.²⁵

Vydavatelský zákon také připouštěl zřizování krajských nakladatelství krajskými národními výbory. Několik krajských nakladatelství skutečně na přelomu 40.-50.let vzniklo, například v Havlíčkově Brodě, Brně, Hradci Králové, Olomouci, Ústí nad Labem. Nicméně tato nakladatelství neměla nárok na přiděl papíru ani na přístup do centrální distribuční sítě, proto jich většina brzy zanikla. Výjimkou bylo *Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě*, které vzniklo na základech původního *Chvojkovy nakladatelství*. *Krajské nakladatelství Hradec králové* bylo založeno královehradeckým KNV již v roce 1949, v roce 1952 již však zaniklo. Navázalo však úspěšně na svou činnost v roce 1966, později změnilo název na *Kruh*. Krajská nakladatelství v Brně, Olomouci, Ústí nad Labem opět obnovila činnost v 2. polovině 50. let.

²³ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.8.

²⁴ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.21.

²⁵ Tamtéž, s.8-9.

Další krajská nakladatelství například v Gottwaldově, Liberci, Karlových Varech, vznikala v 2. polovině 50. let.²⁶

V roce 1949 se státním orgánům ještě nepodařilo zcela dosáhnout cílené resortisace nakladatelství. V roce 1950 byl na žádost NERČ snížen počet povolení až na 24. Vedoucí pozice v nakladatelstvích byly obsazovány pouze spolehlivými stranickými funkcionáři. Ředitele a šéfredaktora jmenovalo a odvolávalo ministerstvo.²⁷

2.1.6 Změny na knižním trhu způsobené zestátněním nakladatelského průmyslu

Výrazné snížení počtu nakladatelství se projevil v prudkém poklesu knižní produkce v roce 1948. V porovnání s meziválečnými lety byl počet vydávaných titulů nižší i v následujících letech, naopak došlo k navýšení průměrných nákladů.²⁸ Zatímco, v roce 1946 bylo vydáno nejméně 2000 beletristických titulů, po roce 1953 to bylo pouze 611.²⁹

V edičních plánech byla preferována literatura odborná a vzdělávací před beletrií. Kniha měla sloužit jako prostředek v převýchově společnosti. Z tohoto hlediska byla považována za nejpotřebnější marxisticko-leninská teoretická literatura, dále učebnice, technická literatura a sovětské vědecké publikace. Z oblasti beletrie byly preferovány překlady sovětské literatury a díla psaná v duchu socialistického realismu, propagující budovatelské úsilí. Ze západní literatury byla vydávána díla odhalující negativa kapitalistické společnosti.³⁰ Cenzura se stavěla kladně také ke klasickým dílům národního písemnictví zejména literatuře 19. století. Většinou byla vydávána jen vybraná vhodná díla, která byla prezentována jako pokroková.³¹

²⁶ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.133-157.

²⁷ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 65-66.

²⁸ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1130.

²⁹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jirí TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s.334

³⁰Tamtéž, s. 326.

³¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1125.

Naopak zcela přestala vycházet literatura protisovětsky a protisocialisticky zaměřená. Za nevhodnou byla považována literatura, která politicky nevzdělává, tedy populární, odpočinková, braková, např. červená knihovna, rodokapsy, ale i detektivky nebo dobrodružné romány. Zároveň však byly zakazovány i knihy modernistické, umělecké experimenty, introspektivní psychologické prózy a existenciální literatura.³² Byl kladen důraz na srozumitelnost literatury.

Selektivně se cenzura stavěla k prvorepublikové avantgardě. Zatímco dílo Karla Teigeho nebo Jiřího Weila bylo vnímáno negativně, část avantgardní tvorby Vítězslava Nezvala vycházela i v 50. letech. I když sám Nezval svá starší díla autocenzurně upravoval.³³ I u schválených autorů se výrazně lišily náklady vydaných knih podle toho, zda dílo odpovídalo tehdejší estetické a ideové normě. Například sbírka Vítězslava Nezvala „Zpěv míru“ byla vydána v nákladu 50 tisíc výtisků v 1. vydání, zatímco „Píseň o Viktorce“ od Jaroslava Seiferta měla v 1. vydání náklad 3300 výtisků.³⁴

Nevhodné knihy nejen, že nemohly být vydávány, ale již vydané byly stahovány z prodeje. Již roku 1948 začaly povinné probírky knihoven, probíhaly v několika vlnách až do roku 1953. V Ústavu dějin KSČ byly vyhotoveny 2 seznamy (Seznam č. 1, Seznam č. 2) ideologicky a politicky nevhodných a nebezpečných titulů, které knihovny musely vyřadit a odevzdat. Definitivní verze tohoto cenzurního indexu byla dokončena v roce 1953. Seznamy závadných knih z oblasti krásné literatury „Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury“ vytvořili pracovníci Ústřední lidové knihovny.³⁵ Paradoxně se na těchto seznamech očitly pod označením prvorepubliková braková literatura vedle sebe knihy červené knihovny, rodokapsy a publikace vysoké umělecké úrovně. Většina těchto knih byla zničena, použita jako surovina na vydání knih vhodných pro čtenáře, například na nové vydání Jiráskových spisů v tzv. Jiráskovské akci na zač. 50. let.

³² WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1125.

³³ Tamtéž, s. 1125-26.

³⁴ BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: (kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-86903-97-2, s. 29.

³⁵ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1130.

2.1.7 Jiráskovská akce a Fučíkův odznak

Jiráskovskou akci oficiálně vyhlásil 10. listopadu 1948 prezident republiky Klement Gottwald. Tato propagační akce měla napomoci k masovému rozšíření děl národního klasika Aloise Jiráska a nahradit tak tvorbu nevyhovujících autorů. Jednotlivé svazky vybraných Jiráskových spisů byly vydávány v jednotné úpravě v padesátitisícových nákladech. Potřebou papíru pro výrobu Jiráskových spisů byly dokonce zdůvodňovány probírky zastaralých knih ve fondech knihoven.³⁶

Fučíkův odznak (FO) byla čtenářská soutěž, vyhlášená Ústředním výborem Československého svazu mládeže, jejímž cílem bylo zvýšit znalost pokrokové literatury mezi mladými lidmi. Primárně byla tato akce určena pro mladé lidi, ale mohli se zúčastnit i nečlenové ČSSM a starší občané. Pro získání Fučíkova odznaku bylo nutné prostudovat 3 politické knihy („Gottwald mládeži“, „Ústava 9. května“, „Lenin, Stalin, Kalinin mládeži“) a 2 odborné knihy z oboru svého povolání. Dále musel uchazeč přečíst Jiráskův román „Proti všem“, dvě prózy z předepsaného výběru (J. Fučík - „Reportáž psaná na oprátce“ nebo „V zemi, kde zítra znamená již včera“, P. Jilemnická - „Vítr se vrací“, I. Olbracht - „Anna proletářka“, M. Majerová - „Siréna“), jeden ze tří sovětských románů (A. Fadějev - „Mladá garda“, N. Ostrovskij - „Jak se kalila ocel“, B. Polejov - „Příběh opravdového člověka“) a dvě básnické sbírky z daného výběru (J. Neruda - „Zpěvy páteční“, J. Wolker - „Pracujícím“, P. Bezruč - „Slezské písně“, S. K. Neumann - „A hrdý bud!“).³⁷ Výběr knih se během let měnil a rozšiřoval. Knihy pro Fučíkův odznak vydávalo nejdříve nakladatelství Svoboda ve vysokých nákladech 30 tisíc výtisků v 1. vydání, v 2. vydání dokonce 50 tisíc výtisků. Později vydávala publikace pro FO Mladá fronta.³⁸ Na podporu čtenářů byly vydávány brožurky „Jak získám Fučíkův odznak“ a zakládány se čtenářské kroužky.³⁹ Čtenář získal odznak po znalostním přezkoušení. Příznačné je, že bylo nutné, aby u přezkoušení uspěli všichni adepti.⁴⁰

³⁶ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2019-2., svazek I., s. 400.

³⁷ VANĚK, Karel. Čest nosit odznak s jménem Julia Fučíka. *Rudé právo*. Praha: ÚV KSČ, 1950, 1950(1/15), s. 4.

³⁸ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003. ISBN 80-731-9028-1, s. 198-9.

³⁹ Tamtéž, s. 187.

⁴⁰ Tamtéž, s. 209.

2.2 Knižní distribuce po roce 1948

Po roce 1945 sice vznikala tzv. kolektivní knihkupectví, tedy sítě prodejen největších nakladatelství politických stran a společenských organizací, ale většina prodejen v roce 1948 bylo stále ještě soukromých. Knihkupcům bylo často vytýkáno, že prodávají málo marxisticko-leninské literatury a byly nabádání k větší agitaci.⁴¹ Soukromá knihkupectví byla převzata národním podnikem *Knihy lidu* (později národní podnik *Knihy*), který vznikl z původního *Obchodního družstva českých knihkupců*.⁴² Byla také zřizována nová knihkupectví ve velkých továrnách.⁴³

Knihkupecká maloobchodní síť byla považována za přežitek. Uvažovalo se o nových způsobech distribuce knih, například pomocí knihoven či přímo v továrnách. Plánovala se o masová distribuci knih prostřednictvím organizačního aparátu komunistické strany, odborů a jiných masových institucích. Takto se měly knihy dostat do závodů a na vesnice. Tato myšlenka byla realizována v armádě, kde vznikaly při vojenských útvech prodejny nakladatelství *Naše vojsko*. Pro malý zájem o nabízené knihy a problémy s platbou však byl tento projekt ukončen.⁴⁴ Nakonec musel knižní velkoobchod maloobchodní knihkupeckou sítí využívat a dokonce i rozšiřovat. Na venkově byl doporučován tzv. ambulanti prodej knih a zřizovány knižní pulty v prodejnách lidového spotřebního družstva *Jednota*. Vybrané tituly, zejména politickou literaturu a knihy vydávané ve velkých nákladech, nabízely prodejny a stánky Poštovní novinové služby.⁴⁵

⁴¹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 335-336.

⁴² Tamtéž, s. 347.

⁴³ Tamtéž, s. 337.

⁴⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 349.

⁴⁵ Tamtéž, s. 349-350.

2.3. Cenzura po roce 1948

2.3.1 Změny ediční politiky po roce 1948

Do počátku roku 1948 dohlížela na vydávání knih Státní publikační komise, která pracovala jako poradní orgán Ministerstva informací a osvěty už od roku 1945. Státní publikační komise prováděla předběžnou cenzuru v období 1945–1948. Vznikla z podnětu samotných literátů za účelem odborné autoregulace knižního trhu a zaměřovala se kromě fašistické literatury, zejména na omezení brakové literatury. Její činnost až na výjimky nebyla namířena na vysokou literaturu.⁴⁶ Po únoru 1948 se dosavadní činnost publikačního odboru dostávala do rozporu s politickým vývojem. Počátkem března 1948 byla vytvořena Prozatímní ediční rada, která Státní publikační komisi nahradila. Během léta 1948 zvyšovala svůj vliv na kontrolu vydávaných publikací lektorská rada ÚV KSČ, fungující v rámci Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ. Koncem září 1948 bylo rozhodnuto po dohodě s ministrem informací Václavem Kopeckým, že lektorská rada v čele s Pavlem Reimanem rozšíří svou kontrolní činnost na produkci všech nakladatelství.⁴⁷ Dosavadní povolovací praxe Ministerstva informací byla shledána příliš benevolentní, protože nesledovala dostatečně ideová hlediska. Bohumil Novák byl vyloučen z KSČ a ve funkci nahrazen Jiřinou Hasovou-Nečasovou.⁴⁸ V říjnu 1948 zahájila členka lektorské rady Jarmila Prokopová revizi edičních plánů všech nakladatelství⁴⁹, aby se žádný nevhodný titul nemohl dostat do výroby. V říjnu 1948 byla sestavena nová Prozatímní ediční rada, která již měla pevnou vazbu na lektorskou radu ÚV KSČ. Byl do ní kooptován Pavel Reiman. Přímý stranický dozor měl zabránit vydávání ideologicky závadných titulů.⁵⁰

⁴⁶ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 959.

⁴⁷ Dopusud byla lektorská rada zodpovědná pouze za produkci nakladatelství stranického nakladatelství Svoboda.

⁴⁸ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1, s. 151.

⁴⁹ KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0, s. 190.

⁵⁰Tamtéž, s. 190.

2.3.2 Národní ediční rada

Zákonem č. 94/1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací byla zřízena Ústřední ediční rada, která se skládala z Národní ediční rady české při Ministerstvu informací a osvěty a Národní ediční rady slovenské.⁵¹ V čele NERČ stála spisovatelka Marie Majerová, fakticky však radu řídilo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ, zejména jeho tiskový odbor v čele s Pavlem Reimanem. Úkolem komise bylo kontrolovat a na základě podkladů z jednotlivých nakladatelství sestavovat každoroční celostátní ediční plán.⁵² Posudky vypracovávali lektori z lektorské rady ÚV KSČ spolu se spolehlivými členy tvůrčích syndikátů. Na základě jejich posudku rozhodovalo o vydání titulu předsednictvo NERČ, kde měli největší vliv Pavel Reiman, František Nečásek, Ladislav Štoll, Valter Feldstein a později Jiří Taufer.⁵³ NERČ měl při rozhodování několik možností: knihu povolit, zamítnout, odložit vydání nebo nařídít změnu textu.⁵⁴ NERČ také dohlížela na koordinaci edičních plánů jednotlivých nakladatelství a dodržování systému gescí. Například dětskou literaturu mohlo vydávat pouze nově založené Státní nakladatelství dětské knihy SNDK, knihy pro mládež náležely do kompetencí Mladé fronty. Podporovala vydávání odborné a technické literatury s cílem změnit poměr vydávané odborné literatury a zábavné beletrie. V překladové literatuře prosazovala překlady z ruského jazyka oproti jazykům západním. V porovnání s rokem 1948 vyšlo v roce 1950 pětkrát více překladů ze sovětské literatury a sedmkrát méně překladů z angličtiny.⁵⁵

NERČ také měla k dispozici seznamy knih nacházející se ve skladech nakladatelství a knihkupců a rozhodovala o jejich osudech.⁵⁶ Tyto knihy byly rozděleny na tři skupiny: knihy vhodné k běžnému prodeji, knihy nabízené v antikvariátech a knihy určené ke zničení.

⁵¹ Zákon č. 94/1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných publikací. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1949, ročník 1949, částka 31, číslo 94, s. 276-278.

⁵² WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1128-29.

⁵³ Tamtéž, s. 1129.

⁵⁴ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1, s. 197.

⁵⁵ Tamtéž, s. 198-199.

⁵⁶ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003. ISBN 80-731-9028-1, s. 148.

2.4 Proměny autorských organizací po roce 1948

Pro novou mocenskou nomenklaturu bylo bezpodmínečně nutné získat vliv na autory pomocí autorských organizací. Poválečná kulturní scéna byla převážně levicová, což usnadnilo přeměnu autorských organizací. Již v únoru 1948 vyjadřuje dosavadní autorská organizace Syndikát českých spisovatelů podporu Klementu Gottwaldovi. 26. února 1948 byl vytvořen akční výbor Syndikátu.⁵⁷ Již během února a března docházelo k vylučování nepohodlných spisovatelů ze Syndikátu. Dalším krokem bylo zrušení Syndikátu českých spisovatelů a vytvoření zcela nové přísně výběrové organizace Svazu československých spisovatelů (SČSS). Členové Syndikátu nebyli automaticky přijímáni do nově vytvořeného svazu. Byli přijati jen ti, kteří vyjadřovali souhlas s novým režimem. Ustanovující zasedání Svazu československých spisovatelů (SČSS) se konalo 4.-6.3.1949.⁵⁸ Na ustanovující sjezd byli pozváni pouze ti autoři, kteří prošli prověrkami. Předsedou SČSS byl zvolen Jan Drda. V roce 1948 sdružoval Syndikát 1675 členů. SČSS měl v říjnu 1950 220 členů a 49 kandidátů členství.⁵⁹ Toto výrazné snížení členů svazu posloužilo jako cenzurní nástroj, jelikož publikační možnosti autorů byly zejména v 1. polovině 50. let značně závislé na členství v SČSS.

Represe proti nepohodlným literátům, zejména z katolického prostředí nekončily často nepřijetím do SČSS. V roce 1952 probíhaly procesy s údajnými přísluhovači tzv. zelené internacionály⁶⁰. Tyto procesy byly namířeny proti lidem politicky angažovaným v bývalé agrární straně, avšak obvinění a odsouzení byli i literáti katolického a ruralistického zaměření – spisovatel Jan Zahradníček, Josef Knap, literární kritik a bývalý ředitel nakladatelství Vyšehrad Bedřich Fučík, tehdejší ředitel nakladatelství Vyšehrad a prvorepublikový nakladatel Josef Kostohryz, Václav Renč, ruralista Václav Prokůpek, historik Zdeněk Kalista.⁶¹

SČSS se snažil ideově působit na autory. Na rok 1949 byly plánovány plenární schůze na téma dramatická tvorba, poezie, dětská tvorba, na kterých měla být zhodnocena dosavadní

⁵⁷ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003. ISBN 80-731-9028-1, s. 54.

⁵⁸ Tamtéž, s. 81.

⁵⁹ Tamtéž, s. 84.

⁶⁰ Mezinárodní organizace agrárních stran se sídlem v USA

⁶¹ ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači zelené internacionály. *Paměť a dějiny*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 2012(04), 23-34. ISSN 1802-8241. Dostupné také z:

<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/023-034.pdf>

tvorba a nastoleny požadavky na tvorbu v dalším období⁶². Na zámku v Dobříši se konala školení tzv. začínajících autorů, navazující na akci z roku 1949 *Pracující do literatury*. Tato akce si kladla za cíl objevit nové literární talenty mezi „ideologicky uvědomělými“ dělníky.⁶³

2.5 Knihy pro děti a mládež

Před rokem 1948 neexistovala nakladatelství specializované výhradně na literaturu pro děti a mládež. Ve větší míře se věnovalo literatuře pro děti a mládež nakladatelství *Josef R. Vilímek*, vydávalo časopis pro děti „Malý čtenář“, mimo to zavedl edice *Knihovna malého čtenáře*, *Knihovna mládeže dospívající*, pro dospívající dívky edici *Dívčím srdcím* a *Z knihy do srdéčka*. Vilímek vydával také díla Julese Verna nebo Karla Maye.⁶⁴ Vilímkovo nakladatelství bylo zlikvidováno v roce 1949. Likvidační komise NERČ projednávala v roce 1950, jak naložit se staršími edicemi knih Julese Verna, vydanými nakladatelstvím Vilímek. Nejdříve byly určeny pouze pro antikvariát, později byly povoleny do volného prodeje.⁶⁵

Dětské knihy vydávalo také *Nakladatelství Josef Hokr* v edicích *Hokrovy dobré dětské knihy*, *Knihovnička mládí*, *Knihovna Robinson*, *Knížky Kouzelného zrcadla*. V tomto nakladatelství byly vydávány například populární dětské dobrodružné příběhy Arthura Ransoma, z českých autorů například knížky Ondřeje Sekory.⁶⁶

Do roku 1950 vydávalo literaturu pro děti ještě několik větších nakladatelství, která nebyla zrušena vydavatelským zákonem v roce 1949. Mezi nejvýznamnější patřil Melantrich, Orbis, Rovnost, Vyšehrad.⁶⁷ Melantrich vydával před 2. světovou válkou chlapecké romány

⁶² BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: (kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-86903-97-2, s. 100.

⁶³Tamtéž, s. 27.

⁶⁴ ZACH, Aleš. *Stopami pražských nakladatelských domů: procházka mizející paměti českých kulturních dějin*. Praha: Thyrsus, 1996. ISBN 80-901-7744-1, s. 30

⁶⁵ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1, s. 213.

⁶⁶ZACH, Aleš. *Stopami pražských nakladatelských domů: procházka mizející paměti českých kulturních dějin*. Praha: Thyrsus, 1996. ISBN 80-901-7744-1, s. 68.

⁶⁷ MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4503-8, s. 52.

v Knihovně Malého (později Mladého) hlasatele, také pohádkové příběhy v edici Národní studánka. Řada příběhů pro mládež *Zlatý Šíp* vycházela v Melantrichu až do roku 1949.⁶⁸

Nakladatelství Orbis vydával po válce pro děti a mládež *Knihovničku odvahy* a sešitovou edici *Bojovníci*, kde vycházela dobrodružná vyprávění s odbojovou tematikou. Pro menší děti byly určeny ilustrované pohádkové sešitky v edici *Korálky*, které vycházely od roku 1947, ve školním roce 1948/49 získal status časopisu, po prvním ročníku však zanikl. V roce 1949 vycházela pro národní podnik Pramen sešitová edice pohádkových příběhů *Praménky*.⁶⁹

V únoru 1948 vyhlásila sekce pro dětskou literaturu Syndikátu českých novinářů spolu se Svazem české mládeže a Výzkumným ústavem pedagogickým J. A. Komenského podporu Klementu Gottwaldovi. Podepsané organizace požadovaly znárodnění podniků vydávající dětskou literaturu a likvidaci „soukromokapitalistických vlivů a zájmů“ při vydávání dětské literatury.⁷⁰

V zákonu č. 95/1948sb. *O základní úpravě jednotného školství* byla stanovena povinnost, že učebnice a pomocné knihy, podle kterých se učí ve škole musí být vydány státním nakladatelstvím. To se týkalo všech předmětů s výjimkou náboženství.⁷¹

Od roku 1950 mohlo dětskou literaturu vydávat výhradně Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK) založené v roce 1949 a knihy pro mládež Mladá Fronta. Na učebnice se specializovalo nově založené Státní pedagogické nakladatelství SPN.

2.6 Státní nakladatelství dětské knihy

2.6.1 Založení SNDK

Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK) bylo zřízeno výnosem Ministerstva školství,

⁶⁸ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.197.

⁶⁹ Tamtéž, s.358-389.

⁷⁰ BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H, 2003. ISBN 80-731-9028-1, s. 54.

⁷¹ Zákon č. 95/1948 sb.: Zákon o základní úpravě jednotného školství. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1948, částka 38.

věd a umění ze dne 11. dubna 1949 rozdělením dosavadního *Státního nakladatelství* na SNDK a *Státní pedagogické nakladatelství*, které bylo pověřeno vydáváním učebnic. SNDK zahájilo svou činnost 15. dubna 1949. Mělo být v budoucnu jediným nakladatelstvím, které bylo oprávněno vydávat dětské knihy. V prvních letech sídlilo SNDK v Karlově ulici, v Praze v Colloredo-Mansfeldském paláci, v prostorách bývalého Pražského salonu Vladimíra Žikeše, nad nímž SNDK vykonávalo státní správu. Ředitelem byl jmenován učitel, překladatel a publicista Václav Netušil. Do konce roku mělo nakladatelství již 27 zaměstnanců, připravilo 4 edice a vydalo celkem 18 titulů.⁷² Na začátku 50. let se nakladatelství přestěhovalo do nových prostor bývalého nakladatelství Sfinx ve Staropramenné ulici na Smíchově.⁷³

Již v roce 1950 však vystřídal Václava Netušila na pozici ředitele nakladatelství Karel Sedláček, dříve působící v nakladatelství Čin.⁷⁴ Václav Netušil zůstal v SNDK jako odpovědný redaktor až do roku 1980.⁷⁵ Prvním šéfredaktorem se stal básník Stanislav Neumann, již v roce 1951 však převzal funkci šéfredaktora Vítězslav Ržounek. Oba byli zastánci dogmatické ideologické linie.⁷⁶ První roky existence nového nakladatelství byly časem hledání tváře a způsobu práce nového nakladatelství.

2.6.2 Produkce prvních let existence SNDK

Úkolem SNDK bylo bojovat proti braku v dětské literatuře a vydávat dětské knihy hodnotné nejen umělecky, ale také pedagogicky. Knihy byly chápány jako výchovný prostředek. Jako úvodní titul byl vydán výbor z Prostonárodních písní a říkadel Karla Jaromíra Erbena nazvaný *Říkej si a hraj* s ilustracemi Aleny Ladové. Tento titul zahájil edici *Knížnice pro nejmenší*, ve které v roce 1949 byly dále vydány dvě naučné pohádky od Ondřeje Sekory: *Pohádka o stromech a větru* a *Jak se uhlí pohněvalo*.⁷⁷ V prvním roce existence nakladatelství

⁷² SLABÝ, Zdenek K. Padesátiletá historie nakladatelství Albatros. *Ikaros* [online]. 1999, 3(5) [cit. 2019-01-12]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <https://www.ikaros.cz/padesatileta-historie-nakladatelstvi-albatros>

⁷³ OUJEZDSKÁ, Dana. Představujeme česká nakladatelství: Albatros. *Čtenář*. 1989, 41(1), 1-4. ISSN 0011-2321.

⁷⁴ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.21.

⁷⁵ HALADA, Jan. *Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury*. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2, s. 32.

⁷⁶ Tamtéž, s. 33.

⁷⁷ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

byly založeny souběžně s řadou knih pro nejmenší také *Knížnice pro národní školy* a *Knížnice pro střední školy*, ve kterých vycházely zejména výběry poezie, školní povídky, pionýrské a partyzánské příběhy, překlady sovětské literatury. V roce 1949 začala vycházet i edice *Malá knihovna klasiků* a *Velká knihovna českých klasiků*, které však do dvou let zanikly. Obsahovaly díla Jana Nerudy, Julia Fučíka, Jiřího Wolker, Josefa Kajetána Tyla a Stanislava Kostky Neumanna.⁷⁸ Z klasických autorů české literatury byla také vydávána vybraná díla Aloise Jiráska, Karla Jaromíra Erbena, Boženy Němcové. Ani klasické pohádky však nebyly považovány za zcela vhodné pro současné děti, protože nezobrazovaly skutečný život a jejich hrdinové spoléhaly na pomoc nadpřirozených sil. Vycházely především pohádky K.J. Erbena a Boženy Němcové, ale ve zkrácené podobě, protože v nich podle editorů byly zachyceny pozůstatky feudalismu.⁷⁹ Vznikaly nové pokusy o „socialistickou pohádku“, například „Pohádka o dvou bratřích“ od Jaroslava Freye⁸⁰. Ondřej Sekora napsal a nakreslil v roce 1950 pohádku na aktuální téma boje s mandelinkou bramborovou „O zlém brouku Bramborouku“.⁸¹ Ze současné literatury byly preferovány příběhy s válečnou, budovatelskou či sociální tematikou, například *Němý Bobeš* od Josefa Věromíra Plevy, výbor z díla Julia Fučíka. Velkou část produkce, zejména pro školní děti a mládež tvořily překlady z ruského jazyka, partyzánské, pionýrské i budovatelské příběhy. Mezi knihami určenými pro školy tvořily překlady až polovinu veškeré produkce.⁸² Vycházely také knížky o V. I. Leninovi, J. V. Stalinovi. Děti měly v knihách najít vhodné vzory, dozvědět se, jak se chová správný pionýr. Na pozadí příběhu se děti dozvěděly, proč je nové socialistické zřízení správné a co bylo špatné dříve. Tomuto poslání odpovídala většina vydaných publikací v počátečním údobí existence SNDK. Zcela nepřijatelná byla literatura nábožensky orientovaná.

Dobrodružnou literaturu nahradily válečné a partizánské příběhy. Výjimkou byly „*Bílý tesák*“ Jacka Londona a „*Děti kapitána Granta*“ Julesa Verna, tyto dva romány vyšly již v roce

⁷⁸ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

⁷⁹ STEJSKAL, Václav. Pokus o socialistickou kulturní instituci. PETRTÝL, Miroslav. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: bibliografický soupis 1964 -1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 405-422.

⁸⁰ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století : (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-1709-3, s. 31

⁸¹ SEKORA, Ondřej. *O zlém brouku Bramborouku*. Praha: SNDK, 1950.

⁸² STEJSKAL, Václav. Pokus o socialistickou kulturní instituci. PETRTÝL, Miroslav. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: bibliografický soupis 1964 -1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 405-422.

1950. Další Vernovy romány vycházely v následujících letech.⁸³ O možnosti vydávání knih Julesa Verna rozhodovala v květnu a červnu 1950 zvláštní komise pod vedením Josefa Ziky. Předsednictvo NERČ se nakonec usneslo, že „nezaujímá negativní postoj k vydávání Vernových spisů“.⁸⁴ Jistou kontinuitu s předválečným tvorbou představovala tvorba Eduarda Štorcha, jehož dobrodružné příběhy z pravěkých dob byly vydávány průběžně po celá 50. léta.⁸⁵

Při vydáních starší literatury pro děti byly často knihy doplňovány o paratexty – úvody, či závěry, kde sám autor či redaktor vysvětlil dětskému čtenáři smysl a poslání díla nebo přiblížil dobu, kdy dílo vzniklo. Autoři těchto textů se často snažili předejít případné kritice a označení díla za nevhodné či zastaralé.⁸⁶ Názorným příkladem ideologického doslovu určeného dětem, možná i rodičům, jsou dva vysvětlující texty od redaktora SNDK Karla Černého doplňující první vydání Pohádek Boženy Němcové z roku 1950. V prvním z nich, s názvem „O statečné ženě Boženě Němcové“, autor píše, že Němcová žila v časech, kdy „velká většina poctivých lidí jen pohádkově snila o cestách k lepšímu světu. Teprve se začínalo chápat, že jediná cesta k němu je ta, že se musí chudí spojit a vyrvat svět z rukou panstva, tak jak jsme to dnes provedli my.“⁸⁷ V textu „O statečných Janech“ vysvětluje Karel Černý dětem, že pohádky vznikaly, aby v nich lidé ukryvali svou bídu a trápení, ale také víru, že nespravedlnost musí nakonec prohrát. Ve skutečnosti ale nezáleží na nadpřirozených bytostech, ale na lidech, zda si nechají nespravedlnost líbit. Stovky milionů Janů už vyhrály boj a další prý do boje nastupují. Černý přirovnává Gottwalda a Fučíka k pohádkovým bohatýrům. Na závěr se redaktor obrací k dětem: „můžete vůbec být na rozpacích s odpovědí, kdyby se vás někdo zeptal: K čemu se dáš ke statečným Janům nebo k pánům-bařtipánům?“⁸⁸

Jistý přelom ve vývoji SNDK znamenal příchod spisovatel Karla Nového (vlastním jménem Karla Nováka) do funkce šéfredaktora. V témže roce se stal novým ředitelem Jan

⁸³ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

⁸⁴ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1, s. 213.

⁸⁵ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **II. 1948-1958**. ISBN 978-80-200-1528-0., s. 437.

⁸⁶ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1123.

⁸⁷ ČERNÝ, Karel. O statečné ženě Boženě Němcové. NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky Boženy Němcové*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950, s. 169-172.

⁸⁸ ČERNÝ, Karel. O statečných Janech. NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky Boženy Němcové*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950, s. 164-168.

Fromek, zakladatel Odeonu.⁸⁹ Karel Nový si kladl za cíl vytvářet pro děti knížky umělecky hodnotné, v moderní zajímavé úpravě. Přijal do redakce zkušené redaktory. Vzniklo pět redakcí: předškolní, původní od šesti let, překladové, klasické a umělecko-naučné literatury. Zaměřil se na současné domácí autory píšící pro děti, nejen na klasiky. Při výběrů titulů, jak domácích, tak zahraničních bral v úvahu, co děti budou skutečně číst. Preferoval také moderní poezii pro děti.⁹⁰ Od roku 1952 bývala v Knižnici pro nejmenší děti pravidelně zařazována poezie pro děti, například od Františka Hrubína, Františka Halase, Jana Čarka, Josefa Václava Sládka.⁹¹ František Hrubín publikoval v 1. polovině 50. let pouze básně a pohádky pro děti. Právě poezie pro děti vytvářela prostor, kde se mohli v 50. letech uplatnit vynikající básníci, jejichž styl a poetika neodpovídaly dobovým ideologickým a estetickým požadavkům na poezii, jak je formuloval člen ÚV KSČ Ladislav Štoll ve svém referátu na pracovní konferenci SČSS 22.ledna 1950.⁹² Pro dětskou knižní tvorbu znamenala poezie Františka Hrubína, Jaroslava Seiferta, Vladimíra Holana velké obohacení. Jejich lyrická poezie obracející se tematicky k dětství a domovu tvořila jakousi protiváhu poezii budovatelské, agitační, která se prosazovala v dětské poezii již od roku 1948. Vzorovou sbírkou tohoto typu byla sbírka *Pod prapory* od Jana Hostáně vydaná již v roce 1949 jako jedna z prvních publikací SNDK v Knižnici pro národní školy.⁹³

Na konci roku 1952 uspořádalo SNDK s ministerstvem informací dvoutýdenní školení pro pracovníky v oblasti dětské literatury. Zúčastnili se ho kromě redaktorů SNDK spisovatelé, a pracovníci rozhlasu. Účastníci školení si při odborných přednáškách i praktických rozborech klasických, současných i doposud nezveřejněných českých a sovětských textů ujasňovali otázky umělecké tvorby, socialistického realismu a výchovného působení dětské literatury.⁹⁴

⁸⁹ HALADA, Jan. *Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury*. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2, s. 33.

⁹⁰ Tamtéž, s. 34.

⁹¹ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

⁹² ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poesii*. II. vydání. Praha: Orbis, 1950.

⁹³ JANOŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **II. 1948-1958**. ISBN 978-80-200-1528-0., s. 435

⁹⁴ ŠAFARÍKOVÁ, Dagmar. K otázce dětské literatury. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, **2(1)**, s. 10. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/1/10.png>.

3. 1953-1959 Systém předběžné cenzury

V roce 1953 proběhla reorganizace ministerstev, která však zůstala v platnosti pouze několik měsíců. Ministerstvo informací a osvěty bylo zrušeno a ministerstvo školství bylo reorganizováno a přejmenováno na ministerstvo školství a osvěty. Nově vzniklo samostatné ministerstvo vysokých škol. Agenda zaniklého ministerstva informací byla přerozdělena mezi ministerstvo školství a osvěty, nově založený Státní výbor pro věci umění a předsednictvo vlády. Dosavadní ministři Václav Kopecký a Zdeněk Nejedlý přešli v lednu 1953 na Úřad předsednictva vlády jako náměstkové předsedy vlády. Václavu Kopeckému bylo přímo podřízeno mimo jiné ministerstvo školství a osvěty, ministerstvo vysokých škola nově zřízená Hlavní správa polygrafického průmyslu a gramofonového průmyslu, nakladatelství a knižního obchodu.⁹⁵ Hlavní správa v čele s Bedřichem Horákem schvalovala ediční plány, jmenovala ediční rady, udělovala vydavatelská oprávněná a určovala cenovou politiku.⁹⁶

Tyto změny však netrvaly dlouho. Již v září 1953 bylo řízení kulturní politiky sjednoceno do jednoho ministerstva. Byly opět zrušeny Státní výbor pro věci umění a Hlavní správa polygrafického a gramofonového průmyslu, nakladatelství a knižního obchodu. Agenda těchto úřadů byla opět včleněna do nově zřízeného ministerstva kultury pod vedením Václava Kopeckého. Ministerstvo školství a osvěty bylo opětovně spojeno s ministerstvem vysokých škol a přejmenováno na ministerstvo školství v čele s Ladislavem Štollem.⁹⁷

Řízení kulturní politiky ovlivnily politické procesy, po čistkách v roce 1952 byli odvoláni z funkcí Gustav Bareš a Pavel Reiman, kteří se doposud snažili soustředit co nejvíce výkonných a cenzurních pravomocí na aparát ÚV KSČ na úkor pracovníků ministerstva informací. Byli to zastánci přísné ideologické linie, proslulí nevybíravými útoky na avantgardní

⁹⁵ Vládní nařízení č. 6 ze dne 31. ledna 1953, kterým se zrušují a zřizují některé orgány státní správy a upravuje jejich působnost. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1953, ročník 1953, částka 4, číslo 6. Dostupné také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=6&r=1953>

⁹⁶ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízení kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 93.

⁹⁷ KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2019-2, s. 48.

umělce. Po tomto zvratu se mocenská situace během několika měsíců stabilizovala rozdělením rolí – ideologická stránka zůstala i nadále pod dohledem ÚV KSČ, zatímco výkonná, plánovací a cenzurní agenda se nově soustředila na ministerstvu informací a osvěty (později ministerstvu kultury) a ministerstvu vnitra, pod který spadal nově zřízený cenzurní úřad.⁹⁸

Vlivem personálních změn se postupně uvolňovaly přísné představy o socialistické literatuře, převládla shovívavější postoj ke starší české literární tradici a avantgardní literatuře. V prosinci 1953 vystoupil Václav Kopecký na zasedání ÚV KSČ s kritikou Barešova pojetí socialistického umění. Odsoudil schematismus, vulgarismus v socialistickém umění jako výsledek „maloměšťáckých, sociálně demokratických sektářsky skreslených názorů na dělníky“. Prohlásil, že si autoři socialistického realismu musí uvědomit, že jejich díla musí svou hodnotou předstihovat umění „buržoazní éry“ nebýt kýčovitá, nudná, ošklivá.⁹⁹

V roce 1956 proběhla další reorganizace ministerstev. Po sloučení ministerstev kultury a školství byla správa polygrafického a gramofonového průmyslu podřízena ministerstvu spotřebního průmyslu a knižní obchod a nakladatelství zůstal pod působností ministerstva školství a kultury.¹⁰⁰

3.1 Nakladatelský průmysl po roce 1953

3.1.1. Nakladatelství a systém gescí po roce 1953

Státním a stranickým orgánům se podařilo dotvořit systém gescí podle sovětského vzoru, kdy každé nakladatelství mělo pevně určen okruh literatury, kterou může publikovat. Tento systém měl zabránit konkurenci, vydávání jednoho titulu více nakladatelstvími. Trh s knihami byl přehlednější a mohl se lépe kontrolovat. Některá menší nakladatelství, která nevyhovovala systému gescí byla zrušena nebo pohlcena novými státními podniky, například nakladatelství

⁹⁸ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1130

⁹⁹ KOPECKÝ, Václav. K některým otázkám naší kultury. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(51), 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/51/3.png>

¹⁰⁰ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 93

Mír v roce 1954. Centrální řízení zajišťovala *Hlavní správa vydavatelství, tiskáren a knižního obchodu ministerstva kultury*. Koordinovala výrobu a vydávání knih, projednávala ediční plány.¹⁰¹

Vládním nařízením z 23. prosince 1952 o nové úpravě nakladatelské činnosti a zřízení nových organizací pro vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, bylo zřízeno pět ústředních státních nakladatelství a pět resortních nakladatelství. *Orbis*,¹⁰² nakladatelství ministerstva informací a osvěty, vydávalo propagační tisky určené zejména do zahraničí. Pod ministerstvo školství věd a umění spadalo *Státní nakladatelství dětské knihy a Státní pedagogické nakladatelství*. Nakladatelství *Naše Vojsko*, resortní nakladatelství ministerstva obrany, vydávalo kromě vojenské a branné literatury také válečné romány, zejména sovětské. *Ústřední církevní nakladatelství* bylo v kompetenci Státního úřadu pro věci církevní a vzniklo 31.12.1952 sloučením několika doposud fungujících církevních nakladatelství. Nově založená ústřední státní nakladatelství byla *Státní nakladatelství technické literatury*, *Státní zemědělské nakladatelství*, *Státní zdravotnické nakladatelství*, *Státní nakladatelství politické literatury a Státní nakladatelství krásné, literatury, hudby a umění (SNKLHU)*, které vydávalo světovou literaturu a českou literární klasiku.¹⁰³

Nezávisle na státních úřadech pracovala agitační stranická nakladatelství KSČ: *Státní nakladatelství politické literatury SNPL* (dřívější Svoboda) a *Rudé právo*, která byla řízena ÚV KSČ pro stranickou agitaci. Dostávala přednostní přiděl papíru a byla zvýhodněna při kalkulaci cen vydávaných publikací, aby mohly být vydávány spisy klasiků marxismu-leninismu v masových nákladech.¹⁰⁴ Z důvodu klesajícího zájmu veřejnosti o politickou literaturu vydávala tato nakladatelství stále více literatury odborné. Podobná tendence se projevila také v produkci nakladatelství *Práce* (nakladatelství odborového hnutí) a *Svět sovětů*

¹⁰¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1136.

¹⁰² Do nakladatelství *Orbis* bylo v roce 1953 včleněno nakladatelství Osvěta

¹⁰³ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 85.

¹⁰⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 330.

(propagační nakladatelství Svazu československo-sovětského přátelství).¹⁰⁵ Nakladatelství Československé strany lidové *Vyšehrad* bylo přejmenováno na *Lidovou demokracii*. Vydávalo publikace pro stranické potřeby, obvykle propagandistické brožury, v oblasti krásné literatury mu bylo přiznána specializace na český venkovský román 19. století.¹⁰⁶ Nakladatelství Československé strany socialistické *Melantrich* byl přejmenován na *Svobodné slovo – Melantrich*, později po roce 1959 *Svobodné slovo*. Specializovalo se na překlady propagandistických publikací a překladové beletrie. Vydávalo i západoevropské autory, jejichž dílo umožňovalo politicky žádoucí interpretace.¹⁰⁷ Na literaturu pro mládež od 14 let bylo specializováno nakladatelství Československého svazu mládeže *Mladá fronta*.

Dominantní postavení ve vydávání původní české tvorby měl *Československý spisovatel*. Nově založená *Artia* bylo cizojazyčné nakladatelství zaměřené na vývoz populárně-naučnou literatury, knihy o umění a literatury pro děti a mládež. V roce 1953 vzniklo také *Nakladatelství Československé akademie věd a Dopravní nakladatelství*, později přejmenované na *Nakladatelství dopravy a spojů*. V následujícím roce 1954 bylo založeno *Státní tělovýchovné nakladatelství*, přejmenované v roce 1957 na *Sportovní a turistické nakladatelství*. Vydávalo odbornou sportovní literaturu, turistické průvodce, příručky, obrazové publikace, sportovní beletrii. Publikace z oblasti umění mělo v kompetenci *Nakladatelství československý výtvarných umělců*, které vzniklo na počátku roku 1955 jako nakladatelský podnik Českého fondu výtvarných umění.¹⁰⁸

V 2. polovině 50. letech obnovila činnost některá krajská nakladatelství, kterým se nepodařilo po roce 1949 pro nepřízeň podmínek zahájit praktickou vydavatelskou činnost. *Krajské nakladatelství Brno* obnovilo svou činnost 1954, od r. 1965 pod názvem *Blok*. V druhé polovině 50. let publikovalo *Krajské nakladatelství Gottwaldov*, *Krajské nakladatelství Karlovy Vary*, *Krajské nakladatelství Liberec*, *Krajské nakladatelství Ústí nad Labem*, *Krajské nakladatelství Olomouc*, *Krajské nakladatelství v Ostrava*, *Krajské nakladatelství v Plzni*,

¹⁰⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 330.

¹⁰⁶ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s.516.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 200-201

¹⁰⁸ Tamtéž.

Krajské nakladatelství v Českých Budějovicích. Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě pokračovalo ve své činnosti z ranných 50. let.¹⁰⁹

3.1.2 Knižní produkce po roce 1953

Počet titulů vydaných za rok stále nedosáhl předválečné ani těsně poválečné úrovně. Například v roce 1946 vyšlo nejméně 2000 titulů beletrie, zatímco po roce 1953 bylo vydáváno průměrně 611 titulů krásné literatury ročně.¹¹⁰ Peněžní reforma z roku 1953 způsobila pokles průměrného počtu vydaných titulů i výše nákladů, zejména v oblasti beletrie.¹¹¹ Byly stanoveny normativní náklady, pro prózu 5000 výtisků a pro poezii 3000 výtisků.¹¹² Nepřerušovaný vzestup počtu titulů i výši nákladů naopak vykazovala literatura pro děti. V letech 1958-1962 kolísaly mezi 19000 až 24000 výtisků.¹¹³

Knižní trh z velké části tvořila literatura odborná a vzdělávací. V souvislosti s rozvojem technických oborů byla velká poptávka po technické literatuře. Značnou část odborných publikací tvořily politické brožury, které nakupovaly podniky pro účely politických školení. Knihy z oblasti marxismu-leninismu vycházely až ve stotisícových nákladech a byly stále rozebrány. Masového rozšíření dosáhla i sovětská válečná beletrie, Fučíkova Reportáž psaná na oprátce nebo romány Antonína Zápotockého.¹¹⁴

K propagaci knih sloužil týdeník Knižní novinky, který vycházel v letech 1952-1960. Upozorňoval na nově vyšlé tituly a také doporučoval knihy vážící se k různým výročím a událostem – např. ke Dni horníků, k Měsíci česko-slovenského přátelství, k Roku stranického školení. Cílem těchto kampaní bylo vychovat nového čtenáře. V rámci dětské literatury se řešila

¹⁰⁹ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077.

¹¹⁰ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jirí TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 334.

¹¹¹ Tamtéž, s. 351.

¹¹² Tamtéž, s. 331.

¹¹³ Tamtéž, s. 335.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 332

otázka, zda vůbec vydávat odlišné knihy pro děvčata a chlapce, když se ve škole i v Pionýru vychovávají bez rozdílu.¹¹⁵ Šíření literatury napomáhaly i čtenářské kampaně.

3.2 Změny knižní distribuce po roce 1953

Spolu s reorganizací vydavatelské činnosti, procházela změnami i distribuce knih. Do roku 1953 mělo každé nakladatelství vlastní distribuční síť prodejen a pouze asi jen třetina všech knih byla nabízena v prodejnách národního podniku *Knihy*. Od roku 1953 měl národní podnik *Knihy* zajišťovat veškerou maloobchodní a velkoobchodní síť. Pouze u několika nakladatelství připouštělo ministerstvo informací a osvěty možnost otevření vlastní reprezentační prodejny.¹¹⁶ Vlastní distribuční síť provozovalo nakladatelství *Naše vojsko a Práce*. V roce 1953 byla zřízena samostatná síť prodejen cizojazyčné, zejména ruskojazyčné, literatury *Sovětská kniha*.

V knižních obchodech se začala projevovat nefunkčnost systému. Národní podnik *Knihy* musel odebrat vydané tituly, které vydala nakladatelství na základě politické požadavků, ne čtenářské poptávky. Zejména publikace z oblasti marxismu leninismu byly vydávané v ohromných nákladech, i když čtenářský zájem o ně klesal. Neprodejně tituly se hromadily ve velkoobchodním skladu i skladech jednotlivých knihkupectví. Naopak čtenářsky oblíbené knihy se staly nedostatkovým a podpultovým zbožím. Stát byl schopen ideologicky ovlivnit nakladatelské pracovníky, ale kupující ne.¹¹⁷

Dalším problémem byl rychlé zastarávání politické a technické literatury. Některé tituly politické literatury se náhle staly nevhodnými či zastaralými v důsledku politických změn, například stranických čistek či později pádu kultu J.V. Stalina. Často musel být celý náklad zničen.¹¹⁸

¹¹⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 332-333.

¹¹⁶ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 91.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 94.

¹¹⁸ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 332.

3.3 Systém předběžné cenzury

Systém předběžné cenzury měl za úkol zabránit vydání nevhodného nebo nedostatečně ideologicky angažovaného titulu. Proces schvalování titulu byl velmi dlouhý a složitý. Nejprve musel být rukopis schválen v nakladatelství, kde procházel opakovanými posudky. Poté musel být ještě odsouhlasen lektory ústředního cenzurního úřadu HSTD, aby mohl být zařazen na ediční plán.

3.3.1 Schvalovací proces v nakladatelství

Po převzetí rukopisu nakladatelstvím následovalo první kolo posuzování, při kterém již mohl být rukopis zamítnut. Pokud úspěšně prošel prvním posudkem následovala další kola na různých úrovních. O vydání knihy nikdy nerozhodoval jediný člověk. Rukopis byl opatřen tzv. lektorskou průvodkou, kam byly zaznamenávány všechny posudky a rozhodnutí. Řadový redaktor, který dostal rukopis na starost, jej měl přečíst a zvážit, zda odpovídá čtyřem základním požadavkům: 1. společenské potřebnosti, 2. ideové a politické správnosti, 3. odborné a umělecké kvality, 4. charakteru a poslání nakladatelství.¹¹⁹

Pokud rukopis podle názoru redaktora těmto požadavkům nevyhovoval, mohl být přímo zamítnut již v toto okamžiku. Pokud dílo prvním posudkem úspěšně prošlo, nebo byl posudek nejednoznačný, navrhl redaktor dva externí lektory, kteří vypracovali odborný posudek. Externími lektory se stávali většinou literární kritici či vědci, spisovatelé, nakladatelští redaktoři. Pokud převažovaly kladné posudky, navrhl redaktor titul vydat, případně stanovil podmínky, za kterých lze titul vydat. Poté o návrhu na vydání knihy rozhodoval šéfredaktor nebo ředitel nakladatelství. Jmenování šéfredaktora či ředitele nakladatelství schvalovaly nejvyšší stranické orgány. Velký vliv na rozhodnutí, zda bude kniha vydána, mělo i postavení autora, jeho

¹¹⁹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1113.

členství SČSS.¹²⁰ V případě problematických autorů se někdy k případnému vydání knihy vyjadřovalo i předsednictvo SČSS. Předseda SČSS Jan Drda ve svém projevu na zasedání předsednictva ústředního výboru SČSS v lednu 1953 poukázal na praxi nakladatelství, žádat tvůrčí komisi SČSS o posudek, zda je rukopis vhodné vydat a v jakém nákladu.¹²¹ Z důvodu publikačního monopolu byl autor často lektorem přinucen k zásadním změnám v rukopisu. Pokud nakladatelství rukopis v lektorském řízení schválilo, podepsalo smlouvu s autorem a zařadilo titul do výhledového edičního plánu. Ten byl sestavován s dvouletým předstihem.¹²²

Nakladatelství pak zažádalo ministerstvo na zvláštním formuláři o povolení knihu vydat. O vydání rozhodovala povolovací komise vystavením výměru, od roku 1954 souhlasu se zařazením publikace do edičního plánu.¹²³ Pracovníci ministerstva vytvořili celostátní ediční plán. I když byl titul zahrnut do tohoto edičního plánu, mohlo ministerstvo podle svých potřeb upravit navrhovanou výši nákladu. Poté byl celostátní ediční plán projednáván také na příslušném odboru ÚV KSČ.¹²⁴

V jednotlivých nakladatelství byly zakládány ediční rady, jakési poradní sbory, které měly zajistit správný výběr publikací a celoročních plánů.¹²⁵

3.3.2 Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD)

Tajným usnesením vlády z 22.4.1953 byla zřízena Hlavní správa tiskové dohledu při ministerstvu vnitra jako neveřejný cenzurní orgán státní správy pro kontrolu obsahu

¹²⁰ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1113.

¹²¹ DRDA, Jan. O situaci v naší literatuře. Zpráva o zasedání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů: Zvýšit úroveň ideové práce Svazu čs. spisovatelů. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(4), s. 4-5.

¹²² WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1116.

¹²³ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 97.

¹²⁴ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1117-1118.

¹²⁵ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 98.

jednotlivých publikací. HSTD byla založena podle vzoru sovětského Gavlitu za pomoci sovětského poradce. Jejím úkolem bylo kontrolovat, aby nebyly publikovány materiály, které obsahují státní, hospodářské či služební tajemství nebo obsahuje informace, které nesmějí být v „obecném zájmu zveřejňovány.“¹²⁶ Obecný zájem je tak vágní pojem, že mohl být v literatuře aplikován téměř na cokoliv. Zákaz zveřejňovat služební či hospodářské informace mohl být aplikován na prózy z průmyslového prostředí, či autobiografické příběhy se zážitky z povinné vojenské služby, popřípadě literaturu s tématem politických procesů a vězňů. Zároveň nesměla být uveřejňována díla společensky nevhodná.

Ve funkci náčelníka se vystřídali dr. František Kohout a dr. Eduard Kovářik. Během přibližně dvouletého období se struktura HSTD ustálila v podobě 5 oddělení: 1. oddělení tisku a ČTK, 2. oddělení umění a osvěty, 3. oddělení Československého rozhlasu a televize, 4. oddělení pro řízení plnomocníků v krajích, 5. oddělení knih a knihoven (označované jako II/2).¹²⁷

Oddělení knih a knihoven zajišťovalo předběžnou cenzuru veškerých vydávaných knih i periodik před odesláním do tiskárny. Tiskárna nemohla přijmout rukopis k sazbě, pokud nebyl podepsán plnomocníkem HSTD. Poté plnomocník zkontroloval stránkové obtahy. Když bylo vše v pořádku, schválil knihu k tisku. Za dodržování všech směrnic vydaných HSTD odpovídal v nakladatelství referent pro styk s HSTD, který podléhal šéfredaktorovi a podle jeho pokynů měl řídit veškerý styk s HSTD.¹²⁸ Pokud pracovník HSTD našel nějaké závadné místo, upozornil redakci a žádal nápravu. Pokud problematická pasáž nebyla opravena, byl předán rukopis k projednání na kulturní či ideologické oddělení sekretariátu ÚV KSČ.¹²⁹

Jako pomůcku používali plnomocníci HSTD *Seznam nepřátelské, závadné a zastaralé literatury*, který sestavili knihovničtí odborníci z krajského národního výboru a Ústřední lidové knihovny hlavního města Prahy pod patronátem HSTD. Seznam zahrnoval více 7552 položek,

¹²⁶ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1136.

¹²⁷ Tamtéž, s. 1138.

¹²⁸ FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-807-3084-509, s. 98-99.

¹²⁹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1119.

kteřou je třeba zpětně vyřadit z prodeje, i antikvárního a knihoven.¹³⁰ Více než polovinu seznamu tvořila populární četba (dobrodružné a detektivní příběhy, romantická četba a červená knihovna), dále literatura čtenářsky náročná (formalismus, existencialismus, naturalismus), kosmopolitní literatura.¹³¹ Seznam se nadále rozšiřoval o díla autorů v emigraci nebo odsouzené v politických procesech.

Po stížnostech na nekompetentnost a nedostatečné vzdělání plnomocníků HSTD, byl sbor plnomocníků rozšířen mimo jiné i o zkušené knihovnice z Ústřední lidové knihovny, které se podílely na seznamu zakázané literatury.¹³²

V roce 1956 vypracoval SČSS zprávu o zásazích HSTD do literatury, ve které kritizoval zásahy plnomocníků do literárního textu, do práce redaktorů a redakční rady. Vedení KSČ se touto stížností zabývalo, kompetence plnomocníků byly následně upraveny. Pracovníci HSTD měli nadále pouze upozornit na závadná místa, detailně popsat nedostatky, ale nemohli sami neupravovat text. Zásadnější rozhodnutí, zejména v otázce přípustnosti tématu, bylo případně předáno do kompetence ÚV KSČ.¹³³

Podle politické situace, se také měnily cíle zásahů cenzury. V první polovině 50. let cenzura zasahovala rovnoměrně ve všech žánrech literatury. V 2. polovině 50. let byly nejvíce vyřazovány básně s tématem stalinismu, politických procesů, kritiky současných poměrů. V období 1958–1961 opět zpřísnil výkon cenzury, byly často zakazovány celé knihy, postihován byl zejména tzv. revizionismus a ohlasy II. Sjezdu SČSS.¹³⁴ Navíc ideologické oddělení ÚV KSČ vydalo pokyn, aby se pracovníci HSTD nesoustředili pouze na závadná díla, ale také na ta, která „vyvolávají pochybnosti po ideově politické a společensko-etické stránce“.¹³⁵ Tento pokyn způsobil, že cenzoři cíleně vyhledávali možná dvojznačná místa. Cenzura měla také dbát na politickou korektnost (u spojeneckých národů) a zasahovat proti sociálním a

¹³⁰ ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky (Academia). ISBN. 978-80-200-1709-3, s. 60.

¹³¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1132.

¹³² Tamtéž, s. 1138.

¹³³ Tamtéž, s. 1139.

¹³⁴ Tamtéž, s. 1141.

¹³⁵ Tamtéž, s. 1142.

etnickým stereotypům. To prováděla tak důkladně, že například v roce 1961 při reedici Seifertovy básnické sbírky „Šel malíř chudě do světa“ musela být vypuštěna báseň „Ukolébavka“ pro nevhodný námět, protože „strašení dětí cikánem není již vhodný pro soudobou výchovu.“¹³⁶

3.3.3 Zásah HSTD proti jinotaji

V roce 1958 vyšla v SNDK pro malé čtenáře kniha „Husa Chocholka a její děti“ od Tonči J. Janovské a Josefa Mešejdy.¹³⁷ Podle denní zprávy HSTD č. 55, ze dne 12. března 1958, pracovník HSTD vyhodnotil rozhovor matky husy s jejím synem malým houserem jako jinotaj. Matka husa malému kačerovi radí, jak se musí chovat vůdce. Kačer se rozhodne, že raději vůdce nebude. Redaktor Černý byl nucen pasáž vypustit.¹³⁸

3.4. Svaz československých spisovatelů

Na politické a personální změny způsobené politickými čistkami v řadách ÚV KSČ v roce 1952 reagovalo i vedení SČSS. Zejména odvolání Gustava Bareše a Pavla Reimana, postupně způsobily lehké uvolnění představ o socialistické literatuře. Převládá shovívavější postoj ke starší české literární tradici a avantgardní literatuře, např. Skupině 42. Předseda SČSS Jan Drda na zasedání ústředního výboru SČSS v lednu 1953 obvinil Slánského a jeho spolupracovníky, že jsou zodpovědní za zásahy do literární tvorby a štvavé kampaně proti některým spisovatelům. Prohlásil, že „mnohé ty zdrcující, nenávistné „kritiky“, vynucované i samotným Slánským, a mající na stránkách stranického tisku budit dojem, že běží o mínění strany, mnohé ty absurdní zásahy v ediční politice“, to vše je třeba přičíst na vrub neblahého

¹³⁶ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1142.

¹³⁷ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966, s. 159-160.

¹³⁸ KAPLAN, Karel. *Z denních zpráv Hlavní správy tiskového dozoru 1957-1967: 1. část*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

vlivu slánštiny v oblasti naší kultury.“¹³⁹ Tímto projevem, který byl publikován v Literárních novinách, veřejně přiznal zásahy do ediční politiky.

3.4.1. II. sjezd Svazu československých spisovatelů

II. sjezd SČSS byl plánovaný dlouho dopředu, mnohokrát se odkládal. Uskutečnil se nakonec až v roce 1956 po XX. sjezdu KSSS, což významně ovlivnilo jeho bouřlivý průběh.

Na sjezdu vystoupilo několik literátů, zejména František Hrubín a Jaroslav Seifert, s odvážnými referáty. Jejich příspěvky v podstatě navazovaly na neveřejný projev Vítězslava Nezvala na uzavřeném jednání ÚV SČSS. František Hrubín poukázal ve svém projevu na konkrétní autory v nemilosti – Jiřího Koláře, Františka Halase, připomněl sebevraždu Konstantina Biebla, zmínil nevybíravé útoky na Jaroslava Seiferta v minulých letech. Jaroslav Seifert upozornil, že mnozí spisovatelé jsou z politických důvodů stále vězněni.¹⁴⁰ Tato veřejná vystoupení měla velký ohlas, oběma básníkům však způsobila problémy. František Hrubín se posléze za své vystoupení omluvil.

Na sjezdu vystoupil také Karel Nový, v té době již bývalý šéfredaktor SNDK. Ohradil se proti schematismu předchozích let a odmítl kritiku Marie Majerové, že současná dětská literatura odvádí dětského čtenáře od „ustavičného vědomí třídního boje.“¹⁴¹

¹³⁹ DRDA, Jan. O situaci v naší literatuře. Zpráva o zasedání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů: Zvýšit úroveň ideové práce Svazu čs. spisovatelů. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(4), 4-5. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/4/4.png>

¹⁴⁰ BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.-29.4.1956*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2, svazek I., s. 29-30.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 486.

3.5 Spolupráce SČSS a SNDK

3.5.1 Plenární schůze spisovatelů a výtvarníků dětské knihy

15. září 1953 přednesl předseda československé vlády Viliam Široký vládní prohlášení, ve kterém zmínil potřebu zvyšování hmotné a kulturní úrovně pracujících a apeloval mimo jiné na spisovatele, aby se připojili k tomuto úsilí.¹⁴² V návaznosti na toto prohlášení se pozornost vrcholných činitelů v oblasti kultury zaměřila i na dětskou literaturu. Václav Kopecký uvedl ve svém projevu na ÚV KSČ, že je nutné, aby se spisovatelé dali nyní do práce „s jasnou myslí a ve svobodném rozletu ducha“ i v oblasti dětské literatury.¹⁴³ V listopadu 1953 uspořádal SČSS spolu s SNDK na Dobříši již dlouho plánovanou třídní plenární schůzi spisovatelů a výtvarníků dětských knih, kterou navštívil i Zdeněk Nejedlý. Účastníci zhodnotili současný stav dětské literatury, její vývoj od roku 1945 a stanovili priority pro další tvorbu.¹⁴⁴ Karel Nový, šéfredaktor SNDK, ve své příspěvku upozornil na nedostatek kvalitních knih, které by splňovaly soudobé požadavky výchovné a ideologické a zároveň byly čtivé a oblíbené u dětí, zejména v žánru pionýrských, školních příběhů, v oblasti dobrodružné literatury pro mládež a poezie pro mládež.¹⁴⁵ Kritik Václav Stejskal¹⁴⁶ ve svém referátu uvedl, že i ve tvorbě pro děti je zásadní metoda socialistického realismu, pouze je nutné respektovat některá specifika dětského vnímání díla. Dítě potřebuje v díle vnímat „jasnou ideu ztělesněnou bohatým emocionálním uměleckým obrazem“. Prohlásil, že v dětské literatuře je potřeba romantiky a heroismu a podporuje SNDK v záměru vydávat „pokrokovou“ dobrodružnou literaturu. Hájil také hrdou poezii Františka Hrubína, který často čelil útokům z „formalismus“ a

¹⁴² KÁŇA, Vašek. Hlavní úkol - péče o člověka. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(38), 1.

¹⁴³ KOPECKÝ, Václav. K některým otázkám naší kultury. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(51), 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/51/3.png>

¹⁴⁴ Porada spisovatelů a výtvarníků o dětské literatuře. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(48), s. 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/48/3.png>

¹⁴⁵ NOVÝ, Karel. K úkolům tvorby pro děti. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(47), s. 1. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/47/1.png>

¹⁴⁶ Václav Stejskal v roce 1956 nahradil Karla Nového na postu šéfredaktora SNDK

„bezideovosti“. Tvrdil, že Hrubínova hravost a citovost je právě to, co nejmenší dětský čtenář potřebuje.¹⁴⁷

V rezoluci, která byla na této konferenci schválena, se mimo jiné uvádí, že hlavním úkolem dětské literatury je „pomáhat při výchově dětí v aktivní budovatele socialistické společnosti“. Československá literatura pro děti by si měla brát za vzor literaturu sovětskou. Dále se účastníci shodli, že jsou potřeba nejen knížky vychovávající k vlastenectví, ale také ty knížky, které vychovávají k poznávání různých oborů, například přírody či techniky, i knížky, které vychovávají citově. V usnesení bylo také poukazováno na nutnost zvýšit výtvarnou kvalitu knih pro děti a apel na pracovníky v polygrafickém průmyslu, aby dbali na zvyšování úrovně kvality tisku a reprodukcí i v dětské literatuře.¹⁴⁸

3.5.2 Celostátní konference o dětské literatuře

Další teoretická konference o dětské literatuře byla pořádána SČSS 24. listopadu 1958 v Praze. SNDK, jakožto prakticky monopolní vydavatel dětské literatury, se opět spolupodílel na organizaci konference. Úvodní proslov měl ředitel SNDK Bohumil Říha na téma „Ideová a umělecká hlediska v poslání dětské literatury při výchově nejmladší socialistické generace“. Jako další řečník vystoupil redaktor SNDK Zdeněk K. Slabý s příspěvkem „O dovršení kulturní revoluce i v literatuře pro děti a mládež“.¹⁴⁹ V příspěvcích se opakovaly podobné myšlenky: literatura pro děti má ideově vzdělávat, ale zároveň má být umělecky na výši a srozumitelná a čtivá pro děti. V těchto myšlenkách je shrnuto úsilí redaktorů SNDK vytvářet za reálných podmínek kvalitní dětskou knihu.

¹⁴⁷ STEJSKAL, Václav. O situaci a úkolech naší dětské literatury. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(49), s. 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/49/3.png>

¹⁴⁸ Porada spisovatelů a výtvarníků o dětské literatuře. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(48), s. 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/48/3.png>

¹⁴⁹ *Celostátní konference o české dětské literatuře: pořádána Svazem československých spisovatelů dne 24. listopadu 1958 v Domě kultury pracujících ve strojírenství v Praze-Smíchově: referáty-diskuse*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1959.

3.5.3 Časopis Zlatý máj

Na podzim 1956 byl založen pod patronací Františka Hrubína odborný časopis zaměřený na dětskou literaturu „Zlatý máj“. Tato „Kritická revue tvorby pro mládež“, jak zněl podtitul, byla vydávána nejprve Svazem československých spisovatelů, v roce 1967 převzalo její vydávání SNDK.¹⁵⁰ Zlatý máj uveřejňoval odborné rozpravy o úkolech a směřování dětské literatury, kritiky na vycházející díla, anonce nových knih pro děti a mládež. Již v prvním ročníku 1956-57 se na stránkách Zlatého máje odehrávala vzrušená debata o vhodnosti vydávání dobrodružné literatury pro děti. Nejvíce se tato debata soustředila na díla Karla Maye, která po dlouho dobu vydávána nebyla. Do debaty se kromě teoretiků a kritiků zapojila se svými názory i čtenářská veřejnost.¹⁵¹ Diskuse pokračovala i po celý rok 1958.¹⁵² V tomto roce vyšla v SNDK v edici *Knihy odvahy a dobrodružství* první kniha od Karla Maye – „Syn lovce medvědů“.¹⁵³

3.6 SNDK v letech 1953-1959

3.6.1. SNDK do roku 1955

Pod zkušeným vedením ředitele Jan Fromka a šéfredaktora Karla Nového se produkce SNDK úspěšně rozrůstala. Karel Nový ustanovil ediční a výtvarnou radu, která měla zastávat funkci poradního sboru i oponenta redakce.¹⁵⁴ Za jeho působení, v roce 1954, byla založena legendární edice *Knihy odvahy a dobrodružství*, ve které vycházely populární dobrodružné

¹⁵⁰ SVOBODA, Richard a Blahoslav DOKOUPIL. Zlatý máj. In: *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, ©2006-2011 [cit. 2020-07-25]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=241&hl=zlat%C3%BD+m%C3%A1j+>

¹⁵¹ Diskutujeme o dobrodružné literatuře. *Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1957, 1(9), s. 265.

¹⁵² *Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1958, 2.

¹⁵³ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966, s. 287.

¹⁵⁴ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 27.

knížky až do roku 1992¹⁵⁵. První knihou v této edici byl vydán sovětský válečný román „Příběh opravdového člověka“ od B. N. Polevoje, jako druhý svazek byla vydán již oddychovější titul – „Klapzubova jedenáctka“ od Eduarda Basse. Následovaly romány od Julese Verna, Jacka Londona, R. L. Stevenzona, Marka Twaina atd. Další edice, která začala vycházet v roce 1954 se jmenovala *Živé prameny* a vycházely v něm cestopisné a biografické knihy, například cestopisy J. Hanzelky a M. Zikmunda.¹⁵⁶ Kromě těchto novinek o jejich vhodnosti pro děti a mládež se stále ještě diskutovalo v odborných i politických kruzích, vydávalo SNDK knihy, které měly děti vzdělávat. Vycházely autobiografické portréty osobností komunistického hnutí. V roce 1953 vyšla kniha „Dětství soudruha Stalina“ od Jana Drdy, brožura „O Zdeňkovi Nejedlém“ od Jaroslava Kojzara a Jana Rysky, v roce 1956 bibliografické črty „Náš Jiří Wolker“ od Jana Rysky.¹⁵⁷ V edici *Mimočítanková četba* vycházely převážně knihy sovětských autorů nebo národních autorů 19. století. Byla také založena řada odborných knížek o dětské literatuře *Knížnice teorie dětské literatury*.¹⁵⁸

Pro vzájemné neshody v ekonomických otázkách byli ředitel Jan Fromek i šéfredaktor Karel Nový po 3 letech z funkcí odvoláni.

3.6.2 Příchod Bohumila Říhy

V roce 1956 byl jmenován na post ředitele SNDK spisovatel Bohumil Říha a šéfredaktorem se stal Václav Stejskal.¹⁵⁹ Tato dvojice vytvořila velmi zkušený a dobře se doplňující tým, který úspěšně řídil SNDK až do roku 1967, kdy Bohumil Říha odešel do důchodu. Za dobu jejich působení vzniklo mnoho nových edic, produkce rychle rostla, zároveň se zvyšovala umělecká úroveň vydávaných knih.¹⁶⁰ Oblíbené edice z 2. poloviny 50. let pro

¹⁵⁵ V roce 1999 byla edice obnovena – viz PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077.

¹⁵⁶ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

¹⁵⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **II. 1948-1958**. ISBN 978-80-200-1528-0., s. 437.

¹⁵⁸ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

¹⁵⁹ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 27

¹⁶⁰ HALADA, Jan. *Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury*. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2, s. 68.

menší čtenáře byly například *Korálky*, sešitová edice pohádek, *Z pohádky do pohádky*, edice pohádek z celého světa, či *Kukátko*, edice drobných naučných knížek. Pro starší školní děti v této době vznikly například *Karavana*, sešitová edice dobrodružných příběhů; *Knížnice vědeckofantastických příběhů*, první edice sci-fi příběhů; *Daleké kraje*, edice cestopisů, *Studánka* zaměřená na národní klasické příběhy 19. století nebo *Světová knihovnička* edice příběhů z celého světa. V roce 1957 začala vycházet první autorská edice *Podivuhodné cesty*, zaměřená na romány Julese Verna. Romány z této edice byly velmi oblíbené, některé tituly vycházely až ve čtyřicetitisícových nákladech.¹⁶¹

SNDK si pod vedením Bohumila Říhy získalo dobré jméno v zahraničí. V roce 1958 dostalo SNDK na Světové výstavě v Bruselu Velkou cenu za kolekci dětských knih.¹⁶² I když produkce nakladatelství byla stále více rozmanitá a vycházely žánry, které by v počátečních letech činnosti SNDK nebyly schváleny, knihy podléhaly předběžné kontrole i autocenzuře samotných redaktorů a autorů. Kontrole podléhala i klasická tvorba 19. století, V roce 1953 vyšla v SNDK ke stému výročí od prvního vydání „Kytice z pověstí národních“ od K. J. Erbena s ilustracemi od Jana Zrzavého.¹⁶³ Úpravou a sepsáním úvodu k tomuto výročnímu vydání byl pověřen pedagog a kritik František Tenčík. Ten rozhodl o vynechání balady „Záhořovo lože“ v tomto vydání jako nevhodné pro malé čtenáře.¹⁶⁴ Tato úprava vyvolala vlnu kritiky a pravděpodobně dala podnět k příspěvku „O úpravách literatury pro mládež“, který přednesl překladatel a externí editor SNDK Aloys Skoumal na listopadové plenární schůzi o dětské literatuře.¹⁶⁵ V roce 1956 byla Erbenova Kytice vydána znovu v edici Mimočítanková četba pod názvem „Výbor z Kytice z pověstí národních“. V tomto vydání bylo vynecháno nejen „Záhořovo lože“, ale i balada „Dceřina klatba“ s odůvodněním, že obě skladby neodpovídají náročností ani obsahem úkolům literární výchovy šesté třídy.¹⁶⁶

¹⁶¹ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

¹⁶² ŘÍHA, Bohumil. *Jak jsme šli do světa (s dětskou knihou)*. Praha: Albatros, 1987.

¹⁶³ *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(45). Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/45/12.png>, s.12.

¹⁶⁴ POLÁK, Karel. K dnešní české literatuře o mládež. *Česká literatura*. Praha, 1956, 3(2), 172-183. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/3.1955/2/172.png>, s. 177.

¹⁶⁵ BLÜMLOVÁ, Dagmar. Erbenova Kytice ve Státním nakladatelství dětské knihy (1953), aneb, Editorovo vítězství nad básníkem. In: *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2011, s. 127-137. Z Českého ráje a Podkrkonoší: Supplementum 14. ISBN 978-80-86254-25-8., s. 131.

¹⁶⁶ Tamtéž.

4. 1960-1967

4.1. Nakladatelství v 60. letech

V 60. letech se projevovaly praktické problémy státně řízeného nakladatelského systému. Nakladatelství produkovala knihy podle politické poptávky, avšak tato produkce neodpovídala poptávce čtenářů. Hospodářský tlak přinutil politické ústředí ke snaze tyto rozpory řešit. Vládním usnesením z 23. prosince 1959 bylo s platností k 1. lednu 1960 ustanovena zájmová organizace *Sdružení československých nakladatelů* (později *Sdružení československých nakladatelů a knižního obchodu*), která měla předcházet hromadění neprodejných publikací. Sdružení mělo za úkol koordinovat činnost nakladatelství, analyzovat situaci na knižním trhu, jednat s uměleckými svazy i se Sdružení podniků polygrafického průmyslu, vydávat odborné publikace a propagovat obor v zahraničí.¹⁶⁷ Po třech letech však bylo sdružení zrušeno s odůvodněním, že překračuje své kompetence.¹⁶⁸

4.1.1 Československé ústředí knižní kultury

V listopadu 1962 bylo zřízeno usnesením sekretariátu ÚV KSČ *Československé ústředí knižní kultury (ČsÚKK)*. Převzalo kompetence zrušeného Sdružení československých nakladatelů. Působilo v rámci ministerstva kultury s cílem racionalizovat vydavatelskou činnost. ČsÚKK pod vedením náměstka ministra kultury Josefa Grohmana mělo za úkol ideové vedení, plánování, výrobu i distribuci knih.¹⁶⁹ První povinností ČsÚKK byla prověrka námětů připravovaných knih ve všech nakladatelstvích. Cílem bylo zajistit lepší koordinaci ediční činnosti a přinutit nakladatelství, aby se držela v edičních plánech svých prvořadých úkolů.¹⁷⁰ V rámci ČsÚKK byly zřízeny tzv. námětové komise, které projednávaly každý plánovaný titul

¹⁶⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, III. 1959-1969. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 54-55

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 56

¹⁶⁹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1145-46.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 1146.

ještě před zařazením do edičních plánů. Problematické tituly schvalovali také pracovníci ideologického oddělení ÚV KSČ. Teprve poté udělovala HSTD povolení k tisku.¹⁷¹

V návaznosti na pokusy o ekonomické reformy vydalo ČsÚKK *Zásady řízení a ekonomiky vydávání a prodeje knih*. Tyto zásady se snažily skloubit dosavadní model plánování nakladatelského průmyslu s vybranými prvky tržní ekonomiky.¹⁷²

4.1.2 Nakladatelská síť

Nakladatelská síť neprocházela žádnými zásadními změnami. V 60. letech se začaly ukazovat nedostatky resortisace. Velká státní nakladatelství s dlouhými popisnými názvy měnila v 60. letech často názvy. Nové názvy byly kratší, lépe zapamatovatelné zákazníky. V těchto změnách je možné vidět snahu zapůsobit na zákazníky.

SNKLHU se v roce 1961 přejmenoval na *Státní nakladatelství krásné literatury a umění (SNKLU)* Hudební redakce se oddělila a bylo založeno nové *Státní hudební nakladatelství*. V roce 1966 bylo SNKLU přejmenováno na *Odeon*. Ve stejné roce se Státní politické nakladatelství vrátilo k původnímu názvu *Svoboda*. Sportovní a turistické nakladatelství existovalo od roku 1967 pod novým názvem *Olympia*. Nakladatelství Československé akademie věd bylo přejmenováno na *Academia*. Státní zdravotnické nakladatelství působilo pod novým názvem *Avicenum*. V činnosti pokračovala některá krajská nakladatelství – Krajské nakladatelství v Ostravě (od r. 1965 Profil), Krajské nakladatelství v Plzni (od r. 1965 Západočeské nakladatelství v Plzni), Krajské nakladatelství v Českých Budějovicích (od r. 1968 Růže), Krajské nakladatelství v Brně (od r. 1965 Blok), Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě (později Východočeské nakladatelství). V roce 1966 obnovilo činnost Krajské nakladatelství Hradec Králové (později pod názvem Kruh). Severočeské nakladatelství

¹⁷¹JANOŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **III**. 1959-1969. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 56.

¹⁷²WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1157-58.

vzniklo sloučením Krajského nakladatelství Liberec a Krajského nakladatelství Ústí nad Labem¹⁷³

4.1.3 Knižní produkce

Nakladatelství se potýkala s problémy ve spolupráci s tiskařskými závody a papírnami. Polygrafický průmysl byl v minulé dekádě přefázen do působnosti ministerstva spotřebního průmyslu. Podléhal tedy jiným regulacím. S částečným obnovením zahraničních kontaktů se pro polygrafické závody staly lukrativní zakázky pro export, kterým dávaly přednost před ne tak výhodnými zakázkami domácími. Navíc vybavení tiskařských závodů zastarávala a výroba graficky náročných publikací se stával problém. Podobně i papírenský průmysl spadající pod ministerstvo chemického průmyslu nabízel papír podle svých přebytků a nerespektoval požadavky nakladatelství. Ta ovšem byla vázána závaznými plány a přiděly papíru. To vše v kombinaci s neúměrně dlouhým a komplikovaným schvalováním titulu prodlužovalo proces výroby knihy. U malonákladových publikací mohl proces od přijetí rukopisu až po vydání knihy trvat i pět let.¹⁷⁴

Nadále klesal zájem veřejnosti o díla marxismu-leninismu. Jejich náklady klesly průměrně ze 20 000 v roce 1958 na 7000 v roce 1962. Nízké náklady měly také knihy náboženské, v roce 1963 nedosahovaly ani 3000 výtisků.¹⁷⁵ Naopak politické brožury byly stále vydávány i v milionových nákladech. Například ještě v roce 1965 připadlo z celkového počtu 2884 vydaných titulů 664 na literaturu brožurovou. Celkový náklad veškeré produkce činil 44 388 200 výtisků, z toho brožury přesáhly polovinu nákladu 24 065 600 výtisků.¹⁷⁶

Ačkoliv ČsÚKK zdůrazňovalo, že prováděné ekonomické změny nemají oslabit kulturní a politický vliv knižní produkce, v praxi nakladatelství ve snaze vyhovět čtenářské

¹⁷³ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077

¹⁷⁴ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, III. 1959-1969. ISBN 978-80-200-1583-9, 57.

¹⁷⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 335.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 335.

poptávce začaly vydávat dobře prodejné tituly. Po dlouhé době se znovu vydávala oddechová, zábavná i překladová literatura. Velkou popularitu získaly například detektivky, v dětské literatuře dobrodružné knížky, které byly donedávna považovány za brak. Tento komerční přístup byl v přímém rozporu s pojetím knižního trhu v 50. letech, kdy byly preferovány knihy poučné před populárními. ČsÚKK tedy vytvořil speciální tým složený z literárních vědců, překladatelů, spisovatelů a zástupců nakladatelství, aby se k otázce vydávání detektivní četby vyjádřil. Znalecká skupina ocenila zájem o detektivní literaturu, ale zároveň zdůraznila, že je málo dobrých autorů a varovala nakladatelství, aby nepodlehla velkému tlaku čtenářů na úkor kvality.¹⁷⁷ Tato odborná skupina pak rozhodovala o vydání jednotlivých knih. V případě pochybností o vhodnosti titulu mohla skupina požádat ještě o tzv. superrecenzi.¹⁷⁸

Snaha nakladatelství získat si čtenáře postupně narušovalo přísný systém gescí. Většina nakladatelství zakládala nové beletristické edice. To oslabilo výlučné postavení Československého spisovatele. Podobně jako v oblasti beletrie pro dospělé, nebyl monopolní systém udržitelný ani v oblasti literatury pro děti a mládež. Stále více nakladatelství se chápala příležitosti vydávat populární knížky pro děti a mládež. Například Olympia si dala na základě usnesení III. Sjezdu ČSTV z roku 1967 za cíl vydávat kvalitní beletrii pro děti a mládež.

4.2 Knižní distribuce

Sdružení československých nakladatelů převzalo odpovědnost za velkoobchodní prodej knih, který doposud zajišťoval národní podnik Kniha. Maloobchodní síť n. p. Kniha byla nově podřízena krajským národním výborům.¹⁷⁹ Po zrušení Sdružení československých nakladatelů vznikl z jeho části odpovědné za velkoobchod národní podnik *Knižní velkoobchod*. Ten vytvořil společně s krajskými podniky n. p. Kniha velkoobchodní a maloobchodní síť.¹⁸⁰

¹⁷⁷ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1147.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 1148

¹⁷⁹ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, III. 1959-1969. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 54.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 56.

4.3 Cenzura – vznik Ústřední publikační správy

HSTD nejméně ovlivňovala literární tvorbu v padesátých letech. Na počátku 60. let ještě doznávalo období s přísnějším cenzurním dohledem. Od roku 1963 se politické poměry začaly pozvolna uvolňovat a to v důsledku politických změn způsobených XXII. sjezdem KSSS. Ubývalo zásahů do knih. V roce 1963 vedení HSTD dokonce navrhovalo pozastavit kontrolu knižně vydávané poezie, bibliografických katalogů, instalací uměleckých výstav a odborných časopisů Československé akademie věd. Paradoxně ale přibylo cenzurních zásahů do svazového tisku, protože se spisovatelé a kulturní pracovníci odvažovali více psát o společenských problémech. Kritika politiky KSČ stále přípustná nebyla.¹⁸¹

Na půdě SČSS se však již od roku 1962 diskutovalo o nutnosti a zákonnosti literární cenzury. Jiří Taufer přednesl na ústředním výboru SČSS *Zprávu o činnosti HSTD v roce 1962*, v které poukázal na fakt, že existence a činnost HSTD není legislativně zakotvena. Spisovatelé ani redaktoři neznají pravidla, podle kterých úřad rozhoduje, zda dílo vydat či nevydat. Nazval činnost HSTD otevřeně předběžnou cenzurou, i když, jak tvrdil, se pracovníci HSTD tomuto označení brání. Taufer ve své zprávě také kritizoval, že pracovníci HSTD nutí autory či redakci k úpravám často jen ústní formou. Často neexistují žádné oficiální záznamy o zásazích HSTD.¹⁸² Zazněly také hlasy, že by dohled v oblasti umění a vědy měl probíhat pouze formou politické práce na vhodném stranickém fóru.¹⁸³

V letech 1965-66 ubývalo cenzurních zásahů, nicméně zcela nevymizely. Schvalovací řízení však komplikovaly spory mezi ideologickým oddělením ÚV KSČ a vedením HSTD. Vzhledem k tomu, že kniha musela být před cenzurním řízením odsouhlasena i ČsÚKK, povolovací proces se často velmi protahoval.¹⁸⁴

V roce 1966 byl vydán nový tiskový zákon – *Zákon č. 81/1966 O periodickém tisku a o státních hromadných informačních prostředcích*, který uzákonil namísto HSTD Ústřední publikační

¹⁸¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1142.

¹⁸² BAUER, Michal, ed. *Zpráva Jiřího Taufera o činnosti HSTD v roce 1962*. Tvar. Praha, 2000, **2000**(12), 14-15. ISSN 0862-657 X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2000/12/15.png>

¹⁸³ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1143.

¹⁸⁴ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **III. 1959-1969**. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 56.

správu (ÚPS). Podle §17 Ústřední publikační správa zajišťuje, aby v hromadných sdělovacích prostředcích nebyly uveřejněny informace, které obsahují státní, hospodářské nebo služební tajemství¹⁸⁵ Přijetí zákona předcházela bouřlivá diskuse, kde se projevily spory mezi předsednictvem SČSS a ideologickým oddělením ÚV KSČ. Cenzura tedy zůstala a byla legalizována. Stále existoval seznam podezřelých a problematických autorů. Zároveň však pracovníci ÚPS byly vázány jasnými pravidly a jejich rozhodnutí mohla být ze zákona zpětně přezkoumána. Tyto změny ovlivnily kontrolní praxi, ubylo cenzurních zásahů z důvodu porušení státního tajemství. Celkově se zmenšil počet utajovaných skutečností.¹⁸⁶ Texty, které podle plnomocníků ohrožovaly obecný zájem, měly být vyřešeny na jednání vedení ÚPS s příslušnou redakcí. V případě komplikací se jednání přesouvalo na ÚV KSČ. To zpomalovalo a komplikovalo proces vydávání. Některé dokumenty mohly být tedy vydány až po zrušení cenzury v roce 1968.¹⁸⁷

4.4. 60. léta ve Svazu československých spisovatelů

V 60. letech nabýval Svaz československých spisovatelů na významu. Půda SČSS se stala místem relativně svobodný debat o společenských problémech a potížích s cenzurou. Ze začátku se cenzura dívala na odborné literární a kulturní časopisy, kde probíhaly takové debaty celkem shovívavě. Dokonce na XII. sjezdu KSČ zaznívaly názory, že veřejná diskuse je společensky prospěšná. Nicméně v roce 1963 již ÚV KSČ dospělo k názoru, že probíhající diskuse je příliš kritická přímo k politice samotné KSČ. Od roku 1963 probíhaly bouřlivé spory mezi zástupci SČSS a sekretariátem ÚV KSČ týkající se dohledu nad kulturními a literárními časopisy. V roce 1964 kritizovalo ideologické oddělení ÚV KSČ *Literární noviny*, *Kulturní tvorbu*, *Hosta do domu*, *Tvář*, že si dovolují polemizovat s postupem strany.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Zákon č. 81/1966: o periodické tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1966, částka 36, číslo 81, s. 433-437.

¹⁸⁶ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1143.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 1144

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 1149

IV. sjezd SČSS proběhl v roce 1967 za bouřlivé atmosféry. V projevech některých účastníků již zazněla otevřená kritika kulturní politiky KSČ a zpochybnění vedoucí úlohy KSČ.¹⁸⁹

4.5. SNDK v 60. letech

60. léta znamenala pro SNDK zlatou éru. V čele SNDK zůstávala dvojice Bohumil Říha a Václav Stejskal. Mohli tedy kontinuálně pokračovat v rozšiřování podniku i produkce.

Pokračují úspěšné edice z minulých let – *Knihy odvahy a dobrodružství*, *Daleké kraje*, *Kukátko* či *Podivuhodné cesty*. Na přelomu 50. a 60. let přibyla edice *Střelka*, ve které byly vydávány příběhy soudobé, společensky aktuální literatury pro školní mládež, které měly pomáhat při utváření hodnotové orientace malých čtenářů. První tituly tvořily zejména válečné, či pionýrské příběhy, postupně ve výběru titulů ubýval důraz na výchovu a převládaly příběhy zábavné, dobrodružné, detektivní či tajemné.¹⁹⁰ Pro menší děti vznikla edice soudobých a školních příběhů *Jiskřičky*. V 60. letech se začalo nakladatelství orientovat také na populárně naučnou literaturu pro děti. Legendární edice založená na počátku 60. let a vycházející dodnes bylo *Oko*, encyklopedická řada ve specifickém formátu. Každý díl byl specializovaný na určitý obor. Na naučnou literaturu pro děti se orientovaly také například řady *Knížky pro chytré děti*, *Krystal* a od roku 64 edice *Proč?*. Populární dobrodružné příběhy vycházely v edici *Karavana*.¹⁹¹ Od roku 1967 rozšířilo SNDK také výběr autorských řad, začaly vycházet řady Františka Běhounka, Františka Hrubína, Jana Mareše, Bohumila Říhy, Heleny Šmahelové a jiných populárních autorů.¹⁹² V 60. letech mohla vyjít některé slavná díla světové literatury pro děti, které by v 50. letech nebyla povolena. V roce 1961 vyšla v novém překladu manželů Skoumalových

¹⁸⁹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6, s. 346

¹⁹⁰ KOVÁŘÍK, Vladimír. *Střelka ukazuje směr. Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1962, **1962**(1), 2-9.

¹⁹¹ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

¹⁹² PETRTÝL, Miroslav. *Bibliografický soupis knih, časopisů a ostatních publikací edice SNDK 1964-1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 268.

Carollova „Alenka v říši divů a za zrcadlem“, starší překlad Jaroslava Císaře nemohl po roce 1949 vyjít, z důvodu emigrace překladatele. V roce 1962 vyšla poprvé po roce 1945 „Pinocchiova dobrodružství“ od Carla Collodiho nebo také první kniha od Astrid Lindgrenové na českém knižním trhu „Děti z Bullerbynu“.¹⁹³ Překvapivě i knížka „Anička skřítek a Slaměný Hubert“ od politického prominenta Vítězslava Nezvala mohla být vydána až v roce 1963.¹⁹⁴ Výběr devíti kapitol z této oblíbené knížky pod názvem „Dobrodružství Aničky skřítky a Slaměného Huberta“ vydalo SNDK na konci roku 1958 (rok úmrtí Vítězslava Nezvala) jako neprodejnou novoročenku pro spolupracovníky a přátele v nákladu 1100 výtisků.¹⁹⁵ Oblíbené Vinnetouovi příběhy od Karla Maye mohly vyjít poprvé až v roce 1965, pro velký zájem následovala další dvě vydání v roce 1967 a 1968.

I v 60. letech fungovala předběžná cenzura včele s HSTD, později ÚPS. Spisovatelé i redaktoři nakladatelství ve snaze vydat knihu podléhali autocenzuře. Proto cenzurní zásahy, jako stahování knih z prodeje, byly aplikovány zřídka. Jednou z výjimek byla dětská encyklopedie „Vesmír, Země, člověk – a my děti“, autorů Vítězslava Kocourka, Jiřího Rathouského a Dory Novákové. Když byla po pětileté pečlivé přípravě konečně v roce 1966 vydána, byla její expedice na příkaz ČsÚKK zastavena a kniha putovala zpět do skladu. Znovu se začala prodávat až v roce 1968. Důvodem bylo, že tehdejší první tajemník KSČ a prezident Antonín Novotný nebyl jmenován mezi 200 nejznámějšími osobnostmi 20. století.¹⁹⁶

V roce 1964 byl založen Klub mladých čtenářů (KMČ). Díky tomuto projektu si mohly děti, respektive jejich rodiče, objednat dětské knihy prostřednictvím školy. Z důvodu propagace nových titulů, byly vyhlašovány prostřednictvím KMČ nejrůznější tematické soutěže pro malé čtenáře.¹⁹⁷ Tato spolupráce se školami se osvědčila a pokračuje doposud.

¹⁹³ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 34.

¹⁹⁴ STEJSKAL, Václav. Pokus o socialistickou kulturní instituci. PETRTÝL, Miroslav. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: bibliografický soupis 1964 -1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 405-422.

¹⁹⁵ ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966, s. 284

¹⁹⁶ PEXA, Václav a Karel ŠMEJKAL. Koniáš byl brídil... *Květy: týdeník pro celou rodinu*. Praha, 1968, **XVIII**(28), 4-9.

¹⁹⁷ SLABÝ, Zdeněk K. 50 let klubu mladých čtenářů. *Biblio: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách se všech stran*. Praha, 2013, **I**(6), 16-17.

4.5.1 Zlatý máj v 60. letech

Ačkoliv vydávání Zlatého máje převzalo nakladatelství SNDK až v roce 1967, spolupráce s nakladatelstvím byla velmi úzká. Do časopisu přispívali zejména redaktori nakladatelství, či autoři a kritici s nakladatelstvím spolupracující.

V roce 1964 se na stránkách Zlatého máje rozproutila debata o knihách Jaroslava Foglara. Hlavním tématem bylo, zda jsou vhodné pro současnou mládež a měly by být znovu vydávány. Tato diskuse probíhala po celý rok 1964 a zapojili se do ní spisovatelé, kritici, šéfredaktor SNDK Václav Stejskal i veřejnost. Odborný časopis o dětské literatuře *Zlatý máj* byl kritizován HSTD za pozitivní hodnocení díla Jaroslava Foglara a také skautingu a jeho porovnávání s organizací Pionýr.¹⁹⁸ V roce 1967 začalo SNDK vydávat Foglarův román „Chata v jezerní kotlině“ netradičně na pokračování v rámci knih vydaných v edici Karavana.¹⁹⁹

5. Rok 1968 dočasný zánik cenzury

Personální změny v politickém vedení KSČ na začátku roku 1968 způsobily citelné uvolnění politických poměrů. To vedlo k velkým společenským změnám.

5.1. Změny organizace nakladatelského trhu v roce 1968

Uvolnění politických poměrů a cenzury mělo velký vliv na knižní průmysl. Nakladatelští pracovníci vyslovili nedůvěru řediteli ČsÚKK Josefu Grohmanovi a 13. června 1968 bylo zrušeno i celé ústředí.²⁰⁰ Namísto ČsÚKK byl 11.6.1968 založen, s podporou ministerstva kultury a informací, dobrovolný Svaz nakladatelských, vydavatelských a

¹⁹⁸ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1149.

¹⁹⁹ PETRTÝL, Miroslav. *Bibliografický soupis knih, časopisů a ostatních publikací edice SNDK 1964-1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 66.

²⁰⁰ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1158

knihkupeckých podniků pod vedením Jana Řezáče. Ústředním tajemníkem se stal Jan Pilař. Změnil se dosavadní přidělový systém papíru. Distribuci papíru nyní kontroloval svaz. Bylo zrušeno opakované schvalování edičních plánů, ty byly svěřeny do pravomoci vedení nakladatelství.²⁰¹

5.1.1 Nová nakladatelství

Vznikala nová menší nakladatelství. *Symposium* vydávalo odbornou a vědeckou literaturu Českého literárního fondu. Nakladatelství *Dialog* působilo v Mostu a soustředilo se zejména poezii a publikace tematicky spjaté se severočeským regionem. *Horizont* byl založen Ústředním výborem Socialistické akademie a specializoval se na politickou a vědeckou literaturu. V Ostravě vzniklo zakázkové nakladatelství *Puls*, které vydávalo publikace slezským a severomoravským podnikům a sdružení, které disponovaly vydavatelským oprávněním, ale ne potřebným vybavením.²⁰² O nakladatelské oprávnění požádala některá města - Opava, Havlíčkův brod, Most, Olomouc, dokonce i soukromé osoby.²⁰³

5.1.2 Knižní produkce

V roce 1968 začala nakladatelství vydávat knihy exilových autorů, autorů odsouzených v politických procesech a knihy doposud vyřazené z prodeje. Reformy roku 1968 znamenaly pro knižní trh velké oživení. Zároveň se nakladatelství snažila aktivně přilákat čtenáře, vydávala atraktivní tituly.

²⁰¹ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, III. 1959-1969. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 56

²⁰² PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077.

²⁰³ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1159.

5.2 Zrušení cenzurního dohledu

12. 2. 1968 rezignoval dlouholetý náčelník cenzurního úřadu podplukovník Eduard Kovařík. 4. 3. 1968 zrušilo předsednictvo ÚV KSČ předběžnou cenzuru knih a periodik. Hovoří se o nutnosti nového tiskového zákona o právu vědy a kultury být nezávislá na politické moci. 13.6.1968 byl rozhodnutím vlády zrušen cenzurní úřad a 26.6.1968 přijalo Národní shromáždění zákon č. 84/1968 Sb., v němž je cenzura označena za nepřijatelnou. Odpovědnosti za ochranu státního, hospodářského či služebního tajemství byla dána šéfredaktorům.²⁰⁴

5.3 SNDK v roce 1968

V květnu 1967 vystřídal Bohumila Říhu na postu ředitele SNDK dosavadní ředitel nakladatelství Mladá fronta Čestmír Vejdělek.²⁰⁵ Václav Stejskal setrval ve funkci šéfredaktora až do roku 1973.²⁰⁶ Václav Stejskal napsal v roce 1968 v reakci na reformní změny krátký text o uplynulých 20 letech existence SNDK pod názvem „Pokus o socialistickou kulturní instituci.“ Text byl uveřejněn jako doslov k „Bibliografickém soupisu SNDK 1964-1968“, který vyšel až v roce 1970. V textu Stejskal přiznal doslova, že „Kolektiv SNDK si byl dobře vědom toho, že se nemůže jakožto státní instituce vymknout z příslušné, byť dočasně příslušné ideologické doktríny, která po léta znemožňovala vydávat některá díla vynikajících kvalit, např. Karafiátovy Broučky pro některé jejich náboženské prvky.“²⁰⁷ Dále Stejskal připustil nebezpečí monopolního postavení SNDK na trhu s dětskými knihami. Pokud byl autor odmítnut, neměl jinou možnost, kam rukopis nabídnout. Stejskal ovšem v doslovu tvrdil, že se SNDK snažilo tomuto předejít „důkladným lektorským řízením za spolupráce širokého sboru externích lektorů.“²⁰⁸

²⁰⁴ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1156

²⁰⁵ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 21.

²⁰⁶ HALADA, Jan. *Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury*. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2, s. 68

²⁰⁷ STEJSKAL, Václav. *Pokus o socialistickou kulturní instituci*. PETRTÝL, Miroslav. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: bibliografický soupis 1964 -1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 405-422, s. 414

²⁰⁸ Tamtéž, s. 414.

V roce 1968 se podařilo vydat některé tituly a autory, které v minulých dvou dekadách vydány být nemohly. Jednalo se například o literaturu nábožensky zaměřenou. V oblasti dětské literatury to byly Stejskalem zmiňovaní „Broučci pro malé i velké děti“ od Jana Karafiáta. Vyšly s ilustracemi Jiřího Trnky v nákladu 80 tisíc výtisků.²⁰⁹

V roce 1968 byla politická situace byla natolik uvolněná, že mohl vyjít romance pro mladé *Dokud vane vítr* od Josefa Knapa, který byl v 50. letech odsouzen v politických procesech.²¹⁰

V listopadu 1968 bylo rozhodnutím Ministerstva kultury přejmenováno SNDK na *Albatros, nakladatelství pro děti a mládež*, s platností od 1.1. 1969.²¹¹

5.4 Vývoj po srpnu 1968

Okupace sovětský vojsk neznamena okamžitou změnu v organizaci vydávání a prodeje knih. Změny probíhaly postupně. Ještě v roce 1969 a 1970 byly vydávány knihy z edičních plánů odsouhlasených v roce 1968. Brzy však byly stáhnuty z prodeje.²¹²

Ještě v prosinci roku 1968 byl v Rudém právu uveřejněn rozhovor s předsedou Svazu českých nakladatelských, vydavatelských a knihkupeckých podniků Janem Řezáčem, kde bylo uvedeno, že se svaz snaží odstraňovat „deformující direktivní řízení“ a snaží se v duchu tradic obnovit vysokou úroveň oboru. Za největší problémy označil v rozhovoru Jan Řezáč malou kapacitu tiskáren a nedostatek papíru. Prohlásil, že chce vytvářet podmínky, aby členské podniky svazu rozvíjet „skutečně tvůrčí svobodnou práci“, a že „jakékoli direktivní metody škodí.“²¹³ Oproti tomu snahy o zavedení cenzury v tisku se projevíly ihned po okupaci. Již 12. září zřídila vláda Vládní výbor pro tisk a informace. Národní shromáždění přijalo 13. září *Zákon*

²⁰⁹ PETRTÝL, Miroslav. *Bibliografický soupis knih, časopisů a ostatních publikací edice SNDK 1964-1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 102.

²¹⁰ Tamtéž, s. 106

²¹¹ PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077, s. 22

²¹² WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL, Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6, svazek II, 1938-2014, s. 1160.

²¹³ RENDLOVÁ, J. *Knihy a lidé kolem nich. Rudé právo*. Praha: ÚV KSČ, 1968, **1968**(12/18), 5.

č. 127/1968 Sb. o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků, který zavedl znovu cenzuru.²¹⁴

6. Závěr

S výjimkou krátkého období v roce 1968 byla po celých dvacet let vydavatelská činnost v Československu pod podrobným dohledem aparátu ÚV KSČ, orgánů ministerstva kultury a ministerstva vnitra. Schvalovací procedura byla komplikovaný byrokratický proces, ediční plány musely být vytvářeny dlouho dopředu. Sami redaktoři a šéfredaktoři i samotní autoři podléhali autocenzuře ve strachu z komplikací při schvalování textu. Nežřídka se i stávalo, že již vyrobená kniha musela být zničena.

Státní nakladatelství dětské knihy bylo pod tlakem státní moci podobně jako ostatní nakladatelství. Jako monopolní nakladatelství v oblasti dětské knihy možná někdy i více, protože bylo zodpovědné za výchovu dětí a mládeže.

V prvních letech existence opravdu vedení SNDK podléhalo dogmatické kulturní ideologii. I přes dlouholetou českou literární tradici vedení SNDK preferovalo díla socialistického realismu, ať již sovětská či české provenience. Z české starší literatury byly vybírány tituly velice selektivně.

Toto počáteční období však netrvalo dlouho. Brzy se v nakladatelství podařilo vytvořit tvůrčí kolektiv, jehož zájem bylo vydávat knihy na vysoké literární i výtvarné úrovni, zároveň však pro děti pochopitelné a čtivé.

Vedení SNDK se nestavělo, ani nemohlo, proti politickému tlaku 50. i 60. let. Některé dětské knihy nemohly být za celých dvacet let publikovány. SNDK se však snažilo se v těchto těžkých podmínkách naopak využít výhod, které socialistický systém přinášel. SNDK bylo většinu sledovaného dvacetiletí jediným podnikem vydávající dětskou literaturu.

²¹⁴ Zákon č. 127/1968 Sb.: o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1968, částka 36, číslo 127, s. 346-347.

Nemělo problémy s konkurencí, či odbytem. Ani finanční zisk nebyl prioritou při vytváření edičních plánů. Pokud nakladatelství dodržovalo daná pravidla, mohlo se soustředit na vydávání publikací, které se staly součástí literárního kánonu.

Redakce SNDK také často dávala prostor autorům, kteří nemohli z politických či ideologických důvodů vydávat knihy pro dospělé. Jelikož to byli často výrazně talentovaní umělci, jejichž tvorba nezapadala do socialistické programní tvorby, byla díky tomu dětská literatura obohacena o publikace Františka Hrubína, Vladimíra Holana, Jiřího Koláře, či Jaroslava Seiferta.

7. Použitá literatura

Bibliografie

PETRTÝL, Miroslav. *Bibliografický soupis knih, časopisů a ostatních publikací edice SNDK 1964-1968*. Praha: Albatros, 1970.

ŠNOBR, Jan. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: Bibliografický soupis 1949-1963*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1966.

Články a periodika

ANEV, Petr. Procesy s údajnými přísluhovači zelené internacionály. *Paměť a dějiny*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, **2012**(04), 23-34. ISSN 1802-8241. Dostupné také z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1204/023-034.pdf>

BAUER, Michal, ed. Zpráva Jiřího Tauerova o činnosti HSTD v roce 1962. *Tvar*. Praha, 2000, **2000**(12), 14-15. ISSN 0862-657 X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2000/12/15.png>

BLÜMLOVÁ, Dagmar. Aby z dítěte vyrůstal socialistický člověk. Nad produkcí Státního nakladatelství dětské knihy v roce 1953. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA, ed. *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 195-206. ISBN 978-80-87211-98-4.

BLÜMLOVÁ, Dagmar. Erbenova Kytice ve Státním nakladatelství dětské knihy (1953), aneb, Editorovo vítězství nad básníkem. In: *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2011, s. 127-137. Z Českého ráje a Podkrkonoší: Supplementum 14. ISBN 978-80-86254-25-8.

CÍSAŘ, Jaroslav. Albatros letos slaví. *Grand biblio: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*. 2009, **3**(9), 16-17. ISSN 1802-3320.

ČERNÝ, Karel. O statečné ženě Boženě Němcové. NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky Boženy Němcové*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950, s. 169-172.

ČERNÝ, Karel. O statečných Janech. NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky Boženy Němcové*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950, s. 164-168.

Diskutujeme o dobrodružné literatuře. *Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1957, **1**(9), 265.

Doslov k 10. ročníku KaN. *Knihkupec a nakladatel: časopis Svazu českých knihkupců a nakladatelů*. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 1996, **I (XV)**(1), 3-5.

DRDA, Jan. O situaci v naší literatuře. Zpráva o zasedání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů: Zvýšit úroveň ideové práce Svazu čs. spisovatelů. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(4), 4-5. Dostupné také z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/4/4.png>

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší: dětská literatura ve službách komunistických idejí. *Dějiny a současnost*. 29(1), 17-20. ISSN 0418-5129.

HORÁČEK, Filip. S cenzurou do pohádky. *A2* [online]. 2006, 2006, 2006(20) [cit. 2020-05-08]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/20/s-cenzurou-do-pohadky>

KÁŇA, Vašek. Hlavní úkol-péče o člověka. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(38), 1.

KOPECKÝ, Václav. K některým otázkám naší kultury. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(51), 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/51/3.png>

KOUROVÁ, Pavlína. Kampaň proti "americkému brouku" a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny*. 2008, 2(1), 22-38. ISSN 1802-8241. Dostupné také z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf>

KOVÁŘÍK, Vladimír. Střelka ukazuje směr. *Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1962, 1962(1), 2-9.

NOVÝ, Karel. K úkolům tvorby pro děti. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(47), 1. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/47/1.png>

OUJEZDSKÁ, Dana. Představujeme česká nakladatelství: Albatros. *Čtenář*. 1989, 41(1), 1-4. ISSN 0011-2321.

PEXA, Václav a Karel ŠMEJKAL. Koniáš byl břídil... *Květy: týdeník pro celou rodinu*. Praha, 1968, XVIII (28), 4-9.

POLÁK, Karel. K dnešní české literatuře o mládež. *Česká literatura*. Praha, 1956, 3(2), 172-183. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit/3.1955/2/172.png>

Porada spisovatelů a výtvarníků o dětské literatuře. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(48), 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/48/3.png>

RENDLOVÁ, J. Knihy a lidé kolem nich. *Rudé právo*. Praha: ÚV KSČ, 1968, 1968(12/18), 5.

SEKORA, Ondřej. *O zlém brouku Bramborouku*. Praha: SNDK, 1950.

SLABÝ, Zdeněk K. 50 let klubu mladých čtenářů. *Biblio: časopis pro čtenářskou veřejnos-o knihách se všech stran*. Praha, 2013, 1(6), 16-17.

Statný padesátník. *Tvar*. Praha, 1999, 10(8), 2. ISSN 0862-657 X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/1999/8/2.png>

STEJSKAL, Václav. O situaci a úkolech naší dětské literatury. *Literární noviny*. Praha, 1953, 2(49), 3. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/49/3.png>

STEJSKAL, Václav. Pokus o socialistickou kulturní instituci. PETRTÝL, Miroslav. *Státní nakladatelství dětské knihy, Praha: bibliografický soupis 1964 -1968*. Praha: Albatros, 1970, s. 405-422.

SLABÝ, Zdeněk Karel a Ivo FENCL. Postmoderní pohádkář v nepohádkovém světě. *Tvar*. Praha, 2005, 16(12), 18-19. ISSN 0862-657X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/getpdf?path=Tvar/2005/12/18.pdf>

SLABÝ, Zdenek K. Padesátiletá historie nakladatelství Albatros. *Ikaros* [online]. 1999, 3(5) [cit. 2019-01-12]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <https://www.ikaros.cz/padesatileta-historie-nakladatelstvi-albatros>

ŠAFAŘÍKOVÁ, Dagmar. K otázce dětské literatury. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1953, 2(1), 10. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/2.1953/1/10.png>

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Censors and their readers: selling, silencing, and reading Czech books. *Libraries & culture*. University of Texas Press, 2001, 36(1), 87-104. ISSN 08948631.

VANĚK, Karel. Čest nosit odznak s jménem Julia Fučíka. *Rudé právo*. Praha: ÚV KSČ, 1950, 1950(1/15), 4.

VAŘEJKOVÁ, Věra. K diferenciaci prózy s dívčí hrdinkou v 60. letech. In: *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945: sborník referátů z literární konference 40. Bezručovy Opavy*. Praha, Opava: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, 1998, s. 125-129. Dostupné také z: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/1998/POP/18.pdf>

Zlatý máj: kritická revue tvorby pro mládež. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1958-1968.

Encyklopedie, slovníky

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

MALÝ, Radek a Josef NEŠPOR. *Lexikon českých nakladatelství dětské knihy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4503-8.

PŘIBÁŇ, Michal. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020024077.

Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, ©2006-2011 [cit. 2020-07-22]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>

Knihy a sborníky

BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.-29.4.1956*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2.

BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany, 2003. ISBN 80-731-9028-1.

BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: (kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století)*. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-86903-97-2.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

Celostátní konference o české dětské literatuře: pořádaná Svazem československých spisovatelů dne 24. listopadu 1958 v Domě kultury pracujících ve strojírenství v Praze-Smíchově : referáty - diskuse. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1959.

ČERVENKA, Jan. *O pohádkách: Sborník statí a článků*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.

FORSTOVÁ, Eva. *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-80-7308-450-9.

HALADA, Jan. *Albatros: 70 let na křídlech dětské literatury*. V Praze: Albatros, 2019. ISBN 978-80-00-05474-2.

JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4129-1.

JANOUSEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **II. 1948-1958**. ISBN 978-80-200-1528-0.

JANOUSEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, **III. 1959-1969**. ISBN 978-80-200-1583-9.

KAPLAN, Karel. *Z denních zpráv Hlavní správy tiskového dozoru 1957-1967: 1. část*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

KNAPÍK, Jiří. *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-727-7212-0.

KNAPÍK, Jiří a Martin FRANC. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha: Academia, 2011. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2019-2.

KOPECKÝ, Václav. *Knihy do rukou lidu!: Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací : Projevy a dokumenty*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

KRYŠTOFEK, Oldřich a Jan NOHA. *Od slov k činům: sjezd československých spisovatelů : 4.-6. III. 1949*. I. vydání. Praha: Orbis, 1949. Kulturně politická knihovna.

ŘÍHA, Bohumil. *Jak jsme šli do světa (s dětskou knihou)*. Praha: Albatros, 1987.

SLABÝ, Zdeněk Karel. *Rozpory a výhry dnešní dětské knihy: studie a články o aktuálních otázkách literatury pro děti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. Knižnice teorie dětské literatury.

STEJSKAL, Václav. *Česká a slovenská kniha pro děti*. Praha: Společnost přátel knihy pro mládež, 1975.

ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-1709-3.

ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6.

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Cold war books in the 'other' Europe and what came after*. Leiden: Brill, 2011. Library of the written word. ISBN 978-90-04-18745-0.

ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poesii*. II. vydání. Praha: Orbis, 1950.

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

ZACH, Aleš. *Stopami pražských nakladatelských domů: procházka mizející paměti českých kulturních dějin*. Praha: Thyrusus, 1996. ISBN 80-901-7744-1.

Zlatá šedesátá: česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a ... zklamání: materiály z konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 16.-18. června 1999 v Praze. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000. Edice K (Ústav pro českou literaturu AV ČR). ISBN 80-857-7827-0.

Zákony a legislativní dokumenty

Vládní nařízení č. 6 ze dne 31. ledna 1953, kterým se zrušují a zřizují některé orgány státní správy a upravuje jejich působnost. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1953, ročník 1953, částka 4, číslo 6. Dostupné také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=6&r=1953>

Zákon č. 81/1966: o periodické tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1966, částka 36, číslo 81, s. 433-437.

Zákon č. 94/1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných publikací. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1949, ročník 1949, částka 31, číslo 94.

Zákon č. 95/1948 sb.: Zákon o základní úpravě jednotného školství. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1948, částka 38.

Zákon č. 123/1948 o znárodnění polygrafických podniků. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. Praha: Státní tiskárna, 1948, částka 47.

Zákon č. 127/1968 Sb.: o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. In: *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1968, částka 36, číslo 127, s. 346-347.